

CSALÁDKUTATÁS II.

Folyóiratunk jelen rovatában folytatjuk a 2018-ban indult családszociológiai és demográfiai kutatásunk alapján készült elemzések közlését. A kutatás a külhoni nagyrégiók (Erdély, Felvidék, Vajdaság, Kárpátalja) 18–49 éves népességének párválasztási preferenciáira és a családi gyakorlatok különböző aspektusaira koncentrált. A kutatási eredmények gyorsjelentés jellegű bemutatása¹ mellett, előző és jelenlegi lapszámunkkal, az átfogóbb elemzéseknek kívánunk teret adni. A rovat szerkesztésekor szempont volt, hogy visszacsatoljuk az utóbbi évek hasonló tematikájú kutatási eredményeit, és összehasonlító perspektívában láttassuk a tágabb térség, illetve az egyes régiók sajátosságait. Ebből a megfontolásból saját tanulmányomban, a kelet-közép-európai kontextust figyelembe véve, vizsgáltam a nők és a kisgyermekes anyák munkaerőpiaci helyzetét, foglalkoztatottságának esélyeit, valamint a fizetett munkában való részvétel és a társadalmi nemek szerepértelmezésének összefüggéseit a határon túli magyarok körében.

Kiss Tamás tanulmánya Erdély vonatkozásában a reprodukzív magatartásban megmutatkozó etnikai különbségekre összpontosít, megpróbálva elkülöníteni a termékenység szintjét befolyásoló strukturális és kulturális változók hatását.

Fülöp Izabella egyrészről áttekintést nyújt a külhoni magyar régiók gazdasági helyzetéről, másrészről azokat az interjú tapasztalatokat foglalja össze, melyek során családbarát intézkedéseket alkalmazó külhoni vállalkozókat kérdezett olyan lényeges kérdésekről, minthogy miképpen sikerült családbarát intézkedéseket megvalósítaniuk saját vállalkozásaikban, továbbá milyen jövőképet látnak maguk előtt e szemlélet továbbvitelével kapcsolatosan.

Vita Emese
kutatásvezető

¹ Vita Emese (szerk.): *Család születik. Szemelvények egy Kárpát-medencei kutatásból*. Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.: Budapest, 2019. A kiadvány elérhető a Nemzetpolitikai Kutatóintézet honlapján: www.npki.hu.

VITA EMESE

MIT ÉR A MUNKAVÁLLALÓ, HA NŐ? A NEMI ESÉLYEGYENLŐTLENSÉGEK MUNKAERŐPIACI VETÜLETEI KELET-KÖZÉP-EURÓPÁBAN ÉS A HATÁRON TÚLI MAGYAR KÖZÖSSÉGEKBEN

Számtalan beszédes kép kering az interneten arról, hogy milyen akadályokkal szembesülnek azok a nők, akik „versenypályára” állnak a férfiak mellett, hogy a kitűzött célt elérjék. Egyiken, a futópálya startvonalában felsorakozó nők és férfiak között mindössze annyi a különbség, hogy miközben a nők előtti pályán keresztül kell haladni a háztartási munka és a gondozói feladatok barikádján, addig a férfiak pályáján gyakorlatilag minden ilyen jellegű akadálytól mentesen, egyenes úton lehet haladni a cél felé, mely felfogható úgy is, mint a családi, privát szférán túlmutató tér, a fizetett munka világa.

A szakirodalom számos metaforát (*sticky floors*, azaz „ragacsos padló”¹; *üvegplafon*; *labirintus*²) és fogalmat³ használ annak a jelenségnek a leírására, amely a nők és az anyák elé gördülő akadályok különböző aspektusait igyekezett megragadni, abból az evidenciából kiindulva, hogy az élet számos területén, de kiváltképp a munkaerőpiacon, a nemi sajátosság jelentős mértékű egyenlőtlenségeket generál.⁴ Történik ez annak ellenére, hogy napjainkban sokkal több lehetőség áll a nők előtt, mint két-három generációval korábban,

-
- 1 Spaid, Elizabeth Levitan: ‘Sticky Floor’ Keeps Many Women in Low-Paying Jobs. *The Christian Science Monitor*. Letöltés helye: www.csmonitor.com; letöltés ideje: 2019. 12. 10.
 - 2 Bruckmüller, Susanne – Ryan, Michelle K. – Haslam S. Alexander – Peters, Kim: Ceilings, Cliffs, and Labyrinths: Exploring Metaphors for Workplace Gender Discrimination. In: Ryan, Michelle K. – Branscombe, Nyla R. (eds.): *The SAGE Handbook of Gender and Psychology*. 450–465. SAGE Publications: London.
 - 3 *Anyasági hátrány, erről lásd* Correll, Shelley J. – Benard, Stephen – Paik: Getting a Job: Is There a Motherhood Penalty? *American Journal of Sociology*, 112 (5), 1297–1339.; Paik Aisenbrey Silke, Evertsson Marie, Grunow Daniela. Is There a Career Penalty for Mothers Time Out? A Comparison of Germany, Sweden, and the United States. *Social Forces*, 2009; 88:573–606.
 - 4 World Economic Forum: *The Global Gender Gap Report 2018*. Geneva, 2018. Letöltés helye: www.weforum.org; letöltés ideje: 2019. 12. 10.; Jeremy Staff – Jeylan T. Mortimer: Explaining the Motherhood Wage Penalty During the Early Occupational Career. *Demography*, 2012, 49 (1) 1–21.

hiszen nemzetközi törvényi keretek⁵ és irányelvek⁶ segítik a nemi alapú diszkrimináció megszüntetését, ami mind nagyon fontos. Ahogy az is, hogy az utóbbi évtizedben, Európában javult a nők munkaerőpiaci részvétele a férfiakhoz képest, és általában véve a nők társadalmi szerepével („elsődleges” anyai szerepükkel) kapcsolatos elképzelések diverzifikálódtak⁷, tágultak.

De vajon változott-e az egyének hozzáállása és gondolkodásmódja a nők és férfiak szerepeivel kapcsolatban a határon túli magyar közösségekben? Mit gondol, illetve mit értékel a társadalom, ha a nőkről és a férfiakra van szó, s mindez hogyan függhet össze a nők, illetve az anyák munkavállalásával?

A tanulmányban ezekre a kérdésekre keresem a választ. Egyrészt azt vizsgálom, hogy az utóbbi egy évtizedben, hogyan alakult a női foglalkoztatottság a tágabb térségben, Európának azon a részén, ahol nagy számban élnek magyarok: Romániában, Szlovákiában, Szerbiában és Ukrajnában. Az elemzés második felében a nők és a kisgyermekkel rendelkező anyák perspektívájából részletesebben is megvizsgálom a magyarok által lakott régiókat, hogy egy viszonylag friss, 2018-ban készült kérdőíves kutatás eredményei alapján, komparatív jelleggel felvázoljam a határon túli magyarok munkaerőpiaci jellemzőit, különös figyelemmel a nők helyzetére. A tanulmány célja, hogy a strukturális adottságok mellett megvilágítsa a társadalomba mélyen beágyazódó ama ideológiákat, amelyek átszövik a férfiak és nők szerepdefinícióit, és ezáltal alakítják azt a környezetet, amelyben a munkavállalás megtörténik.

Az írás elemzési része két főbb egységre tagolódik, melyet egy rövidebb módszertani leírás előz meg, ennek keretében ismertetem az adatok forrását. Az eredményekre vonatkozó első alfejezetek egyfajta kitekintést nyújtanak a kelet-európai társadalmak foglalkoztatási helyzetére, az Eurostat adatokat és az OECD Családi Adatbázist véve alapul; a tanulmány ezt követő része a szomszédos országokban élő magyarok körében vizsgálja a foglalkozási mintákat a nemi munkamegosztásra vonatkozó vélekedések figyelembevételével.

5 Susanne Burri – Sacha Prechal: EU Gender Equality Law. European Commission, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2008. Letöltés helye: www.ec.europa.eu; letöltés ideje: 2019. 12. 10.

6 European Commission: *Strategic Engagement for Gender Equality 2016–2019*. Belgium, 2016. Letöltés helye: www.ec.europa.eu; letöltés ideje: 2019. 12. 10.

7 Hakim, Catherine: *Models of the Family in Modern Societies: Ideals and Realities*. Routledge: New York, 2018.

Módszertan és adatok

A tanulmányban felhasznált adatok két fő forrásra támaszkodnak. Egyrészt olyan nemzetközi makroadatokra, mint az Eurostat országos foglalkoztatási statisztikái és az OECD Családi adatbázisa, másrészt egy szociológiai kérdőíves adatfelvételre, mely a Nemzetpolitikai Kutatóintézet szervezésében zajlott a Magyarországgal szomszédos országok négy nagyobb magyar közösségében (Románia/Erdély, Szlovákia/Felvidék, Szerbia/Vajdaság és Ukrajna/Kárpátalja). A kutatási dizájn kialakításakor, de elsősorban a kérdőíves pillér összeállításában azt a célt tűztük ki, hogy feltárjuk az utóbbi évek népesedési magatartásának főbb jellemzőit a határon túli magyar közösségekben, oly módon, hogy az adatok összevethetők legyenek korábbi kutatások eredményeivel, és lehetőségünk legyen a régiók szerinti összehasonlításra. Hasonló kérdésekben legutóbb 2005-ben kérdezték a külföldi magyarokat, viszont az adatgyűjtés csak az erdélyi régióra terjedt ki.⁸

Kutatásunk az aktív korú magyar népességet célozta meg, annak demográfiai viselkedésére, valamint a célcsoport párválasztási preferenciáinak és családi életének különböző aspektusaira, továbbá a családalapítással kapcsolatos attitűdjeire koncentrált. A 2018 nyarán folytatott survey vizsgálat során Erdélyben 1300, Felvidéken 500, Kárpátalján és Vajdaságban 400-400 személyt kérdeztünk meg papíralapú kérdőívvel, mindenütt egységes módszertan alapján. Ebben az elemzésben a 18–49 évesek nemre, korra, településre és végzettségre reprezentatív mintájával, összességében 2585 fős esetszámmal dolgoztunk.

Tekintve, hogy a kutatás fókuszát a célpopuláció demográfiai magatartásának vizsgálata képezte, a munkaerőpiaci helyzettel kapcsolatos kérdések elsősorban mint e viselkedés alakításában szerepet játszó tényezők vetődnek fel, és nem alkalmasak a munkapiaci helyzet összes releváns szempontjának ismertetésére. Mindazonáltal az adatok lehetővé teszik a foglalkoztatási helyzetkép bemutatását és annak regionális összehasonlítását, kiemelve olyan lényeges dimenziókat, mint a foglalkoztatási arányok, a foglalkozási formák, a munkaidő, valamint a keresőtevékenységgel (részletesebben pedig a nemi szerepekkel) kapcsolatos elképzelések – mindez a nemek szempontjából vizsgálva.

8 Spéder Zsolt (szerk.): *Párhuzamok. Anyaországi és erdélyi magyarok a századfordulón*. Központi Statisztikai Hivatal, Népeségtudományi Kutatóintézet: Budapest, 2009.

Eredmények

A kelet-közép-európai régió legtöbb országában továbbra is lényegesen különbözik a férfiak és a nők fizetett és fizetetlen munkájának elismerése. Bár az utóbbi évtizedben a foglalkoztatási szakadék mértéke zsugorodott, a nők foglalkoztatottsága rendszerint alacsonyabb a férfiakénál,⁹ és alacsonyabb presztízsű, rosszabbul fizető állásokban koncentrálnak, kisebb jövedelmet realizálnak,¹⁰ vagy nem vesznek részt a munkaerőpiacon.¹¹ A női foglalkoztatás szempontjából külön figyelmet érdemel a gyermekes nők foglalkoztatása, mely az EU27-ben és a kelet-közép-európai régióhoz tartozó tagállamokban (Magyarország, Szlovákia, Románia) alacsonyabb foglalkoztatási rátákat mutat, mint a gyermekes férfiak esetében.¹²

Foglalkoztatottsági helyzet európai kitekintésben

Az 1990-es évek közepétől, az addig gyors ütemben csökkenő foglalkoztatottság országoként eltérő mértékben növekedni kezdett, a felfelé ívelésnek azonban a 2008-ban kirobbanó recesszió véget vetett.¹³ A gazdasági válság negatívan érintette a munkaerőpiacot, a foglalkoztatottsági szintek drámai csökkenése különösen a dél- és kelet-európai országokat sújtotta. Az elhúzódó krízis mélypontjának számító 2010-es évet összehasonlítva a 2019-es évvel, a foglalkoztatási adatok változó mértékű javulást mutatnak (lásd 1. és 2. ábrák). Európai összehasonlításban, 2019-ben, legjobb helyzetben az észak- és nyugat-európai országok álltak. Izlandon, Svájcban, Svédországban és Hollandiában a legmagasabb a foglalkoztatás, 80% fölötti. A gazdasági válság időszakában ezek az országok szintén az első helyen szerepeltek a foglalkoztatási rangsorban, és tíz évvel később tovább tudták növelni a foglalkoztatási arányokat. Az európai uniós átlag körülbelül 10–14 százalékponttal volt alatta a legjobb foglalkoztatási arányokat mutató országoknak, az elemzésünk szempontjából fontos, kelet-közép-európai, volt szocialista államok, köztük Magyarország, Szlovákia,

9 Bazant, Ursula: Female Employment in Europe. In: Roosalu, Triin – Hofäcker, Dirk (eds.): *Rethinking Gender, Work and Care in a New Europe*. Palgrave Macmillan: London, 2016. 87–113.

10 Csata Zsombor: Munkaerőpiaci egyenlőtlenségek Romániában, etnikai metszetben. *Erdélyi Társadalom*, 15 (1), 2017. 81–103.

11 Pasti, Vladimir: *Ultima inegalitate. Relațiile de gen în România*. Iași: Polirom, 2003. 26–27.

12 Javornik, Jana: Maternal Employment in Post-Socialist Countries: Understanding the Implications of Childcare Policies. In: Roosalu, Triin – Hofäcker, Dirk (eds.): *Rethinking Gender, Work and Care in a New Europe*. Palgrave Macmillan: London, 2016. 189–214.

13 Employment rates by sex, age and country of birth. Letöltés helye: www.eurostat.eu; letöltés ideje: 2019. 12. 15.

Románia és Szerbia az uniós átlag (70%) alatt helyezkedett el. Ezek közül 2019-ben a 15–65 év közöttiek foglalkoztatási rátája Magyarországon az uniós átlaggal közel megegyező, 70,1%-os, Szlovákiában 68,4%, Romániában 65,8%, Szerbiában 60,7%-os foglalkoztatási szintet produkált. A válságot leginkább megszenvedő dél-európai térségben és a Balkánon a legalacsonyabb a foglalkoztatottság szintje, 59 és 51% közötti a legfrissebb EU-s adatok alapján (lásd melléklet). Ukrajnában az Állami Statisztikai Hivatal 2018-as adatai szerint 57,1% volt a foglalkoztatottsági ráta¹⁴ a 15–70 éves népesség¹⁵ körében.

A női foglalkoztatási helyzet és a foglalkoztatás nemek szerinti különbségei európai viszonylatban

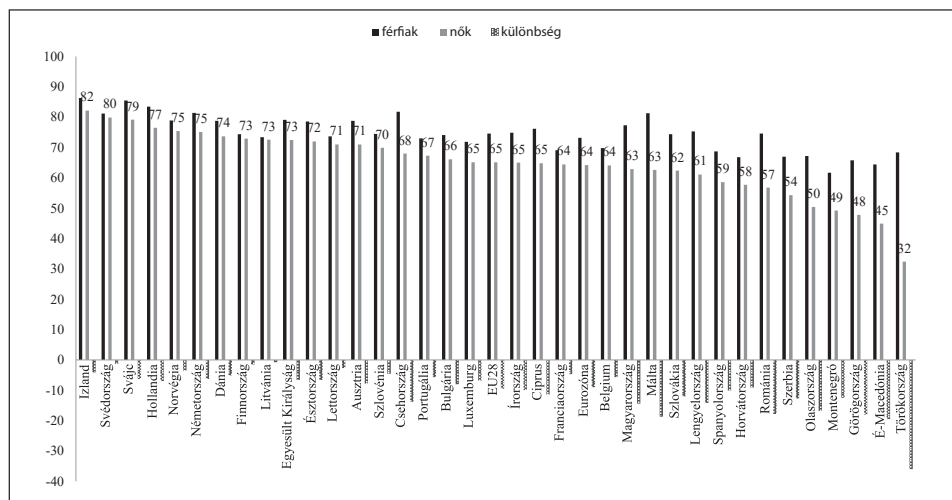
A foglalkoztatási helyzetet tovább árnyalják a nemek szerinti statisztikák, melyről az 1. ábra nyújt áttekintést, rámutatva, hogy mekkora a férfiak és nők közötti foglalkoztatási különbség az egyes országokban. Az Európai Unió 28 országában a 15–64 éves férfiak átlagosan 74,6%-ának, a hasonló korú nők 65,1%-ának volt munkája 2019-ben. A női munkavállalás az eurózónában kicsivel alacsonyabb, átlagosan 64% volt. Ugyanez a mutató a gazdasági válság idején, 2008-ban és 2010-ben 59%-on állt, vagyis az elmúlt évtizedben 6 százalékpontos növekedés mutatható ki az uniós szintű női foglalkoztatottság terén. A növekedés annak is köszönhető, hogy az EU nagy hangsúlyt fektetett a nemek közötti egyenlőség előmozdítására, stratégiájának egyik kiemelt pontja a nők munkaerőpiaci részvételének támogatása.¹⁶ A foglalkoztatási rangsor elején álló országokban a női foglalkoztatás szintén magas, a nők és férfiak közötti foglalkoztatási rés pedig alacsony. Ezek jellemzően az észak-európai államok, valamint Svájc és Németország. A nők és férfiak foglalkoztatási rátájának különbsége Litvániában és Lettországbán is alacsony volt, ezzel a két balti állam inkább a női foglalkoztatásban élenjáró, illetve a nők és férfiak közötti legalacsonyabb foglalkoztatási különbségeket mutató országok közé sorolódott be. E pozíció egyik oka minden bizonnyal, hogy a 2008-as gazdasági recesszió idején a balti államok azok közé az országok közé tartoztak, ahol a válság elsősorban a férfiakat érintette. A nemek közötti foglalkoztatási különbségek csökkenése annak árán valósult meg, hogy a férfiak foglalkoztatása

14 State Statistics Service of Ukraine: *Economic Activity in Ukraine 2018*. Kyiv, 2019. Letöltés helye: www.ukrstat.org/en; letöltés ideje: 2019. 12. 15.

15 Az Ukrán Statisztikai Hivatal a foglalkoztatottsági adatok kiszámításában az ILO (International Labour Organization) módszertanát tekinti referenciának, ezért a foglalkoztatottsági adatokat a 15–70 év közötti aktív népességre vonatkoztatva teszi közzé.

16 European Commission: *Strategic Engagement for Gender Equality 2016–2019*. Belgium, 2016. Letöltés helye: www.ec.europa.eu; letöltés ideje: 2019. 12. 10. European Commission: *Tackling the Gender Pay Gap in the European Union*. 2013. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Letöltés helye: www.equalsalary.org; letöltés ideje: 2019. 12. 15.

jelentős mértékben visszaesett, miközben a nők helyzete kevésbé változott.¹⁷ Ha közelebről megvizsgáljuk az országos értékeket, elég vegyes kép bontakozik ki. Amennyiben a tág értelemben vett európai térséget nézzük, a női foglalkoztatási ráta 82 és 32% között mozog, a legmagasabb értéket Izland, a legalacsonyabbat Törökország adja.¹⁸ A nemek közötti foglalkoztatási szakadék európai viszonylatban Dél- és Kelet-Európában, valamint a Balkánon a legmagasabb. Ukrajnában¹⁹, ahol mindkét nem körében alacsony a foglalkoztatottság, a nemek közötti különbség 9,6 százalékpont, Szlovákiában és Szerbiában 12,0, illetve 12,7 százalékponttal alacsonyabb a nők foglalkoztatási rátája, mint a férfiaké, Magyarországon 14,4, Romániában pedig 17,8 százalékpontos az eltérés, ami az EU28 átlaga (9,5%) feletti érték. A női foglalkoztatás ezekben az országokban 63 és 53% közötti. Magyarország és Szlovákia értékei hasonlóak, előbbiben 63%, utóbbiban 62% volt a nők foglalkoztatási rátája. Abban az országcsoportban, amelyben a női foglalkoztatás 60% alatti, foglal helyet Románia (56,8%), Szerbia (54,3%) és Ukrajna (52,5%)²⁰, mellettük pedig Spanyolország (58,4%), Horvátország (57,7%) és Olaszország (50,4%) (lásd 1. ábra).



1. ábra: A 15–64 év közötti népesség foglalkoztatási rátája (%) nemek szerint, országonként 2019-ben; saját számítások az Eurostat adatai alapján

- 17 2008 és 2010 között a férfiak foglalkoztatási rátája a balti államokban 10 és 13 százalék közötti csökkenést mutat, miközben a női foglalkoztatási arányok ugyanebben az időszakban 3 és 5 százalék között csökkentek (Forrás: Eurostat adatok). Lásd még Nagy Beáta – Fodor Éva: A gazdasági válság hatása a férfiak és a nők munkaerőpiaci helyzetére Kelet-Közép-Európában. *Szociológiai Szemle*, 2015. 25 (3): 2–22.
- 18 Az alsó érték másik határa Észak-Macedónia, ahol 45%-os volt a nők foglalkoztatási aránya 2019-ben. Ugyanebben az alsó szegmensben helyezkedett el Málta, itt 63%-os a női foglalkoztatás, a nők és a férfiak foglalkoztatási rátájának különbsége (18,7%) pedig szintén itt a legmagasabb az Európai Unióban, de hasonló szintű különbség tapasztalható Görögországban is.
- 19 Forrás: State Statistics Service of Ukraine: *Economic Activity of Population*, 2018. Kyiv, 2019. Letöltés helye: www.ukrstat.org; letöltés ideje: 2019. 12. 15.
- 20 Uo.

A 2008-as recesszió során a kelet-közép-európai régió lakossága súlyos károkat szenvedett a foglalkoztatást illetően,²¹ ugyanakkor a munkaerőpiaci válság eltérő ütemben és mértékben érintette a férfiakat és a nőket.²² A férfiakat korábban, már a kezdetekkor sújtotta a válság, nekik rövid idő alatt nagyobb mértékű elbocsátásokkal kellett szembenéznük, mint a nőknek.²³ Ennek oka részben a munkaerőpiaci szegregációban keresendő,²⁴ amely válság idején bizonyos védettséget nyújthat – a nők által dominált szektorokban – a munkahely elvesztéssel szemben.²⁵ A tipikus „női” munkahelyek megtartó erejének másfelől több hátránya is van, mint a béremelésről való lemondás és az alacsony fizetések; összességében olyan szakmákban való intenzív jelenlét, amelyek pénzbelileg és társadalmilag kevésbé elismertek.

A kelet-közép-európai országok közül Magyarországon és Szlovákiában 2008 és 2010 között, a válság kibontakozásának éveiben a férfiak foglalkoztatása nagyobb mértékben csökkent, mint a nőké. Romániában viszont ugyanebben a periódusban növekedés volt a férfiak esetében, a nők foglalkoztatási helyzete pedig változatlan maradt (lásd 2. táblázat).

A válság utáni időszakban, 2010 és 2019 között mindkét nem körében növekvő foglalkoztatással lehetett számolni. Magyarországon és Romániában a férfiak foglalkoztatási rátája nőtt nagyobb mértékben, ezzel együtt a nemek közötti foglalkoztatási szakadék is nagyobb lett ezekben az országokban. Szlovákiában és Szerbiában viszont a 2010–2019-es időszak a nők foglalkoztatása szempontjából volt kedvezőbb, így a nemek közötti foglalkoztatási szakadék mindkét országban csökkent az elmúlt évtizedben. Tízéves távlatban tehát a négy ország közül Magyarországon nőtt legnagyobb mértékben a férfiak és nők foglalkoztatási rátájának különbsége, ami azt is jelenti, hogy 2019-ben már nem Magyarországon, hanem Szlovákiában volt a legalacsonyabb, 12,0% ez a mutató, és az elemzés fókuszában lévő országok közül Romániában a legmagasabb, 17,8% (lásd 2. ábra).

21 Frey Mária: The labour market impact of the economic crisis in Hungary through the lens of gender equality. In: Maria Karamessini – Jill Rubery (eds.): *Women and Austerity. The economic crises and future for gender equality*. Routledge: New York, 2014. 144–164.

22 Nagy Beáta – Fodor Éva: “An Ebbing Tide Lowers all Boats” How the great recession of 2008 has affected men and women in Central and Eastern Europe. 2014. *Revue de l’OFCE*, 133. 121–152.

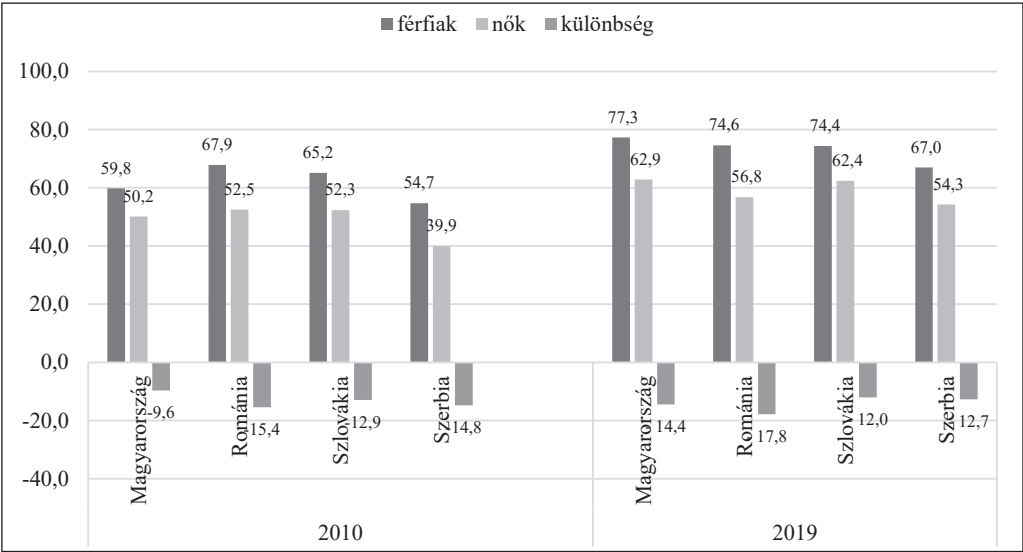
23 Périvier, Hélène: Men and Women During the Economic Crisis. Employment Trends in Eight European Countries. 2014. *Revue de l’OFCE*, 133. 41–44. Letöltés helye: www.ofce.sciences-po.fr; letöltés ideje: 2019. 12. 10.

24 Bettio, Francesca: The Pros and Cons of Occupational Gender Segregation in Europe. *Canadian Public Policy*, XXVIII, Supplement 1: S65–S83. Letöltés helye: www.academia.edu; letöltés ideje: 2019. 12. 10.

25 Geambașu Réka: Path and Barriers to the Labour Market: A Comparative View of Working and Homemaking Young Adult Women in Hungary and Romania. In: Roosalu Triin – Hofäcker Dirk (eds.): *Rethinking Gender, Work and Care in a New Europe*. Palgrave Macmillan: London, 2016. 114–140.

	Magyarország		Románia		Szlovákia		Szerbia	
	férfiak	nők	férfiak	nők	férfiak	nők	férfiak	nők
2008	62,7	50,3	65,6	52,5	70,0	54,6	n.a.	n.a.
2010	59,8	50,2	67,9	52,5	65,2	52,3	54,7	39,9
2019	77,3	62,9	74,6	56,8	74,7	62,4	67,0	54,3
változás 2008–2010	-2,9	-0,1	2,3	0,0	-4,8	-2,3	n.a.	n.a.
változás 2010–2019	17,5	12,7	6,7	4,3	9,2	10,1	12,3	14,4

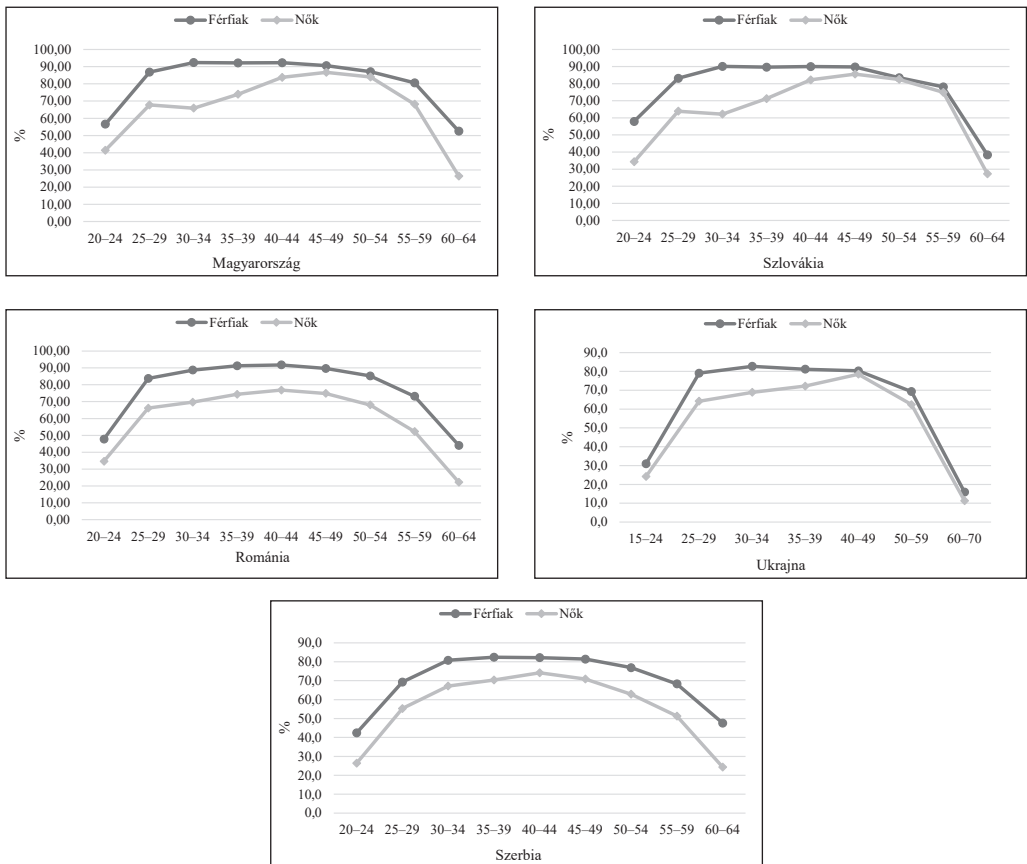
1. táblázat: A 15–64 év közöttiek foglalkoztatási rátájának alakulása országonként és nemeként (%), 2008-ban, 2010-ben és 2019-ben; saját számítások az Eurostat adatai alapján



2. ábra: A 15–64 év közöttiek foglalkoztatási rátájának különbségei országonként és nemek szerint (%) 2010-ben és 2019-ben; saját számítások az Eurostat adatai alapján

A foglalkoztatás alakulása az életút folyamán

A nők és férfiak foglalkoztatásának különbségei nagymértékben a kisgyermekes anyák alacsony munkaerőpiaci aktivitásával függenek össze, ugyanakkor a két nem foglalkoztatási rátája már a munkaerőpiacra való belépéskor, a 20-as évek elején látványosan különbözik. E különbségek a következő két korcsoportban még tovább növekednek. A nők esetében a 25 éves életkorig tartó felfelé ívelő foglalkoztatás tendenciaszerű; ezt követően eltérő mértékű csökkenés, majd a középkor táján újbóli növekedés figyelhető meg. A főbb gyermekvállalási életkorokban, 25–34 éves kor között, de egyes országokban későbbi életkorokban, stagnál a női foglalkoztatottság, és mintegy 20 százalékponttal elmarad a negyvenes éveikben járó nőkéttől, ők azok ugyanis, akik a legerőteljesebben vannak jelen a munkaerőpiacon (lásd 3–7. ábrák).



3–7. ábra: A férfiak és nők foglalkoztatási rátája országonként, korcsoportok szerint (%) 2018-ban; saját számítások az OECD ²⁶, a Szerb és az Ukrán Statisztikai Hivatal adatai alapján

26 Forrás: OECD Family Database, Employment profiles over the life-course; Letöltés helye: www.oecd.org; letöltés ideje: 2019. 01. 29.

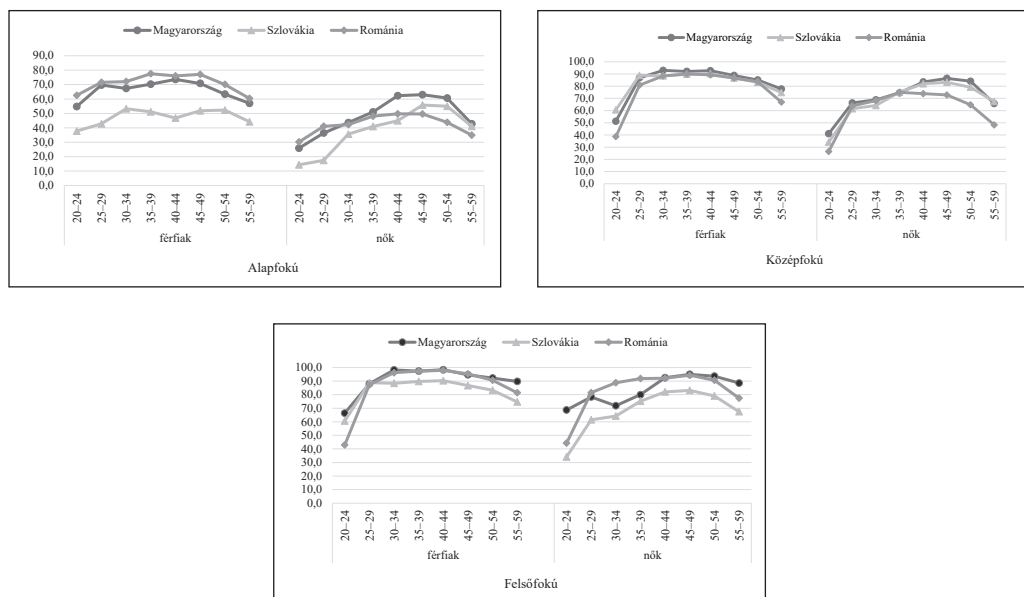
A férfiak foglalkoztatása, hasonlóan a kelet-közép-európai térség más országaihoz (Csehország, Lengyelország), egy fordított U görbéhez hasonlít leginkább. A fiatal felnőttkor elején, vagyis a munkaerőpiacra való belépéskor tapasztalható alacsony szintű foglalkoztatási ráta két kohorsz között (20–24 és 25–29) látványos növekedési szintre jut el, és az aktív korszakban viszonylag stabilan meg is marad ezen a szinten; ezt követően enyhén csökken az ötvenes éveikben járó férfiaknál, és a nyugdíjkorhatár közeledtével a kezdeti pont alá zuhan.

A nemek foglalkoztatottsága terén számottevő eltéréseket lehet találni iskolázottság szerint. Ebben a tekintetben az elemzés tárgyává tett kelet-közép-európai térség országai közül Magyarország, Románia és Szlovákia vonatkozásban állnak rendelkezésre összehasonlításra alkalmas adatok,²⁷ melyekből első olvasatra az látszik, hogy az iskolázottság szintjétől függetlenül, mindhárom országban a gyermekvállalási korban lévő nők foglalkoztatási rátája alacsonyabb a férfiakénál (lásd 8–10. ábrák). Mindazonáltal az iskolázottság szerinti adatokból az is kitűnik, hogy bár a férfiak és nők közötti foglalkoztatásbeli egyenlőtlenség az életút során mindvégig jelen van, nagyon markánsan a legalacsonyabb iskolázottsággal rendelkezők szintjén érhető tetten. Az alapfokú iskolázottsággal rendelkező nők foglalkoztatási görbéje a húszas évek elején járóknál rendkívül alacsony szintről indul – főképp Szlovákiában –, nemcsak a férfiakhoz, hanem a magasabb iskolázottsági szinttel rendelkező nőkhöz viszonyítva is. Az alapfokú végzettséggel rendelkező 20–29 éves népességnél a női foglalkoztatás aránya körülbelül félszer kisebb, mint a hasonló korú és végzettségű férfiaké. Az iskolázottsági szintek növekedésével a nemek közötti foglalkoztatási különbségek csökkennek, a középfokú és felsőfokú végzettségű nők, illetve férfiak foglalkoztatási mutatói a 40-es és idősebb korosztályban kerülnek nagyjából hasonló szintre.

Az országos eltéréseket vizsgálva érdemes megemlíteni, hogy a magyarországi diplomás nők foglalkoztatási mutatója hasonló szintről indul, mint az azonos végzettségű férfiaké, ellenben a nők foglalkoztatása a 30-as évek környékén csökkenni kezd, és a 40. életévig jelentősen elmarad a férfiak foglalkoztatásától. Ezzel szemben Romániában a diplomás nők foglalkoztatási rátájának felfelé ívelése nagyobb hasonlóságot mutat a diplomás férfiak mutatóival, Szlovákiában pedig lassabb felfutású, és az életút folyamán végig alacsonyabb a diplomás nők foglalkoztatási aránya, mint a másik két országban. A különbözőség oka lehet a gyermekgondozási szabadság országonként eltérő időtartama, vagy a munkaerőpiacra korábban visszatérő anyák változó aránya. A gyermekvállalási korból való kilépést követően már nem nyílik annyira szét a nemek közötti „olló”, ugyanakkor a foglalkoztatási ráták jól láthatóan a diplomásoknál közelítenek egymáshoz leginkább.

²⁷ Uo.

Összességében mind a nők, mind pedig a férfiak foglalkoztatásáról elmondható, hogy a legalább középfokú végzettséget megszerzők és a diplomások aktivitása ugrásszerűen növekedik a tanulmányok befejezésével, a 25. életévtől, és a gyermekvállalási életkor után Magyarországon, valamint Romániában nagyjából kiegyenlítődnek a nemek közötti foglalkoztatási különbségek. Ezzel szemben az alapfokú iskolázottsággal rendelkezők foglalkoztatási rátája amellet, hogy elmarad a náluk képzettebbekétől, lassúbb és enyhébb növekedési tendenciával jellemezhető, az életút során tapasztalható nemi különbségek pedig nagyobbak maradnak (lásd 8–10. ábra).



8–10. ábra: A férfiak és nők foglalkoztatási rátája országonként, iskolai végzettség és korcsoportok szerint (%) 2014-ben; saját számítások az OECD²⁸ adatok alapján

A gyermekes nők foglalkoztatása

A nők és az anyák foglalkoztatási rátájának különbségére, az időbeli fennállás stabilitására és a jelenség mögötti okokra több szerző is rámutatott.²⁹ E korábbi elemzések egybehangzó következtetése, hogy Kelet-Európában nemzetközi viszonylatban jelentős különbség van a nők és az anyák foglalkoztatási rátájában, ami részben a családpolitikai rendszer sajátosságaiból, részben a nemi szerepekkel kapcsolatos vélekedésekből és elvárásokból fakad.³⁰ A női foglalkoztatás alakulása, valamint a gyermekgondozási szabadság és a hozzá kapcsolódó juttatások minden bizonnyal szoros összefüggésben állnak egymással. Arról viszont megoszlanak a kutatói vélemények, hogy a hosszú, főleg Kelet-Európában elterjedt gyermekgondozási szabadság, melyet elsősorban a nők vesznek igénybe³¹, segíti vagy nehezíti a gyermekes nők munkavállalási esélyét.³²

Az országos összehasonlításból (lásd 3–4. táblázat) kiderül, hogy a régióban Magyarország a „legbőkezőbb” a szülési szabadság időtartamát illetően, ezzel együtt az országban 42% körüli a hat év alatti gyermeket nevelő nők foglalkoztatási rátája, ami alacsonyabb a szerbiai és a romániai szintnél. Ezekben az országokban, bár alacsonyabb a női foglalkoztatás, a szülési szabadság időtartama rövidebb, és a kisgyermekes anyák valószínűleg hamarabb visszatérnek a munkaerőpiacra.

-
- 29 Makay Zsuzsanna – Blaskó Zsuzsa: Családtámogatás, gyermeknevelés, munkavállalás. In: Őri Péter – Spéder Zsolt (szerk.) *Demográfiai Portré 2012. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 46–56. Ursula Bazant: Female Employment in Europe. In: Roosalu Triin – Hofäcker Dirk (eds.): *Rethinking Gender, Work and Care in a New Europe*. 2016, Palgrave Macmillan: London, 87–113.;
- 30 Jana Javornik: Maternal Employment in Post-Socialist Countries: Understanding the Implications of Childcare Policies. In: Roosalu Triin – Hofäcker Dirk (eds.): *Rethinking Gender, Work and Care in a New Europe*. Palgrave Macmillan: London, 2016. 189–214.; Makay Zsuzsanna: Családtámogatás, munkavállalás. In: Monostori Judit – Őri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai Portré 2018. Jelentés a magyar népesség helyzetéről*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet: Budapest, 83–102.
- 31 European Commission (Janta, Barbara – Stewart, Katherine): *Paternity and parental leave policies across the European Union. Assessment of current provision*. Publications Office of the European Union: Luxembourg, 2018.
- 32 Pettit, Becky – Hook, Jennifer L.: *Gendered Tradeoffs: Family, Social Policy, and Economic Inequality in Twenty-One Countries*. Russel Sage Foundation: New York, 2009.; Fodor, Eva – Glass, Christy: Negotiating for entitlement: Accessing parental leave in Hungarian firms. *Gender, Work and Organization*, 2017. 1–16.

	Szülési szabadság időtartama/hét	Gyermekegondozási szabadság (a szülési szabadság után)	Apaszabadság időtartama	A nők foglalkoztatási rátája (%)
Magyarország	72	a gyermek 2 éves koráig	5–7 nap	75,4
Szerbia	52	a szülési szabadság megnyitásától számított 365. nap	5 nap	66,5
Szlovákia	54	a gyermek 3 éves koráig	nincs	72,6
Románia	48	a gyermek 2 éves koráig	5 + 10 nap ³³	71,4
Ukrajna	48	a gyermek 3 éves koráig	hivatalosan nincs ³⁴	52,5 ³⁵

	A 6 év alatti gyermeket nevelő nők foglalkoztatása	A 3 év alatti gyermekek beiratkozási aránya a nevelési intézményekben (%)	A 3 éves és iskoláskor közötti gyermekek beiratkozási aránya a nevelési intézményekben (%)
Magyarország	41,9	16	87
Szerbia	61,3	n.a.	n.a.
Szlovákia	41,2	1	77
Románia	61,8	17	61
Ukrajna	n.a.	n.a.	n.a.

3–4. táblázat:³⁶ *Gyermekegondozás és női foglalkoztatottság³⁷ (20–49 évesek) 2018-ban*

33 Romániában az alapvetően 5 munkanap fizetett apaszabadság mellett lehetőség van további 10 munkanap szabadságot igényelni azoknak az apáknak, akik teljesítenek egy gyermekegondozási tanfolyamot, és megszerzik annak sikeres elvégzéséről szóló igazolást. (Forrás: 210-es Törvény az apasági szabadságról/1999 dec. 31; Letöltés helye: www.cdep.ro; letöltés ideje: 2019. 12. 20.)

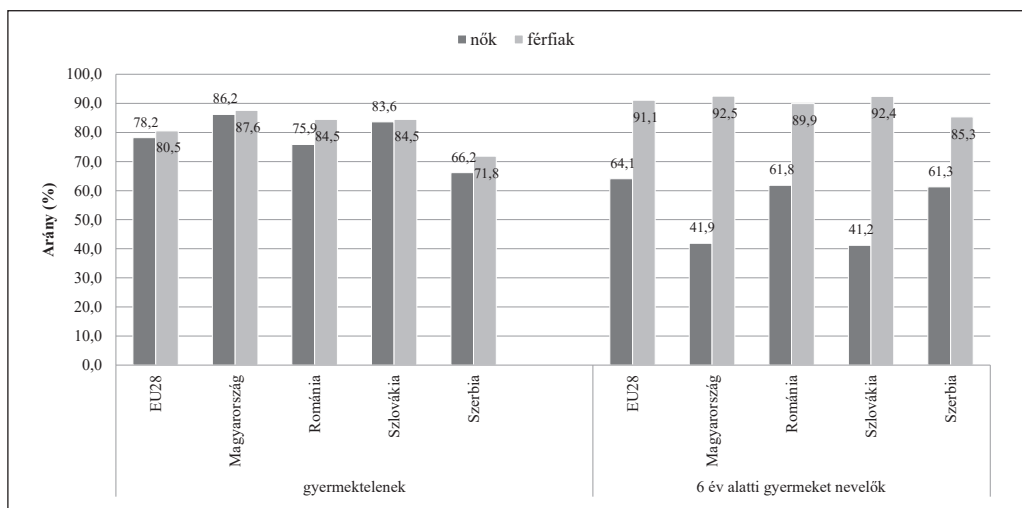
34 Ukrajnában az apaszabadság jogszabályban nem biztosított, ellenben az a munkavállaló, akinek párja szülési szabadságon van, 14 nap fizetés nélküli szabadságot kérvenyezhet a munkáltatójától.

35 Az adat a 15–70 év közötti nők foglalkoztatottsági rátájára vonatkozik. Forrás: State Statistics Service of Ukraine: Economic Activity of Population, 2018. Kyiv, 2019. Letöltés helye: www.ukrstat.org; letöltés ideje: 2019. 12. 15.

36 Forrás: Chzhen, Yekaterina – Gromada, Anna – Rees, Gwyther: *Are the world's richest countries family friendly? Policy in the OECD and EU*. UNICEF Office of Research: Florence, 2019. Itt: 6.

37 Forrás: Eurostat, LFS series: *Employment rate of adults by sex, age groups, educational attainment level, number of children and age of youngest child* (%). Letöltés helye: www.ec.europa.eu; letöltés ideje: 2019. 12. 05.

Az elemzésül választott országok családpolitikája hasonló a tekintetben, hogy a kisgyermek, kettő vagy legfeljebb hároméves korig történő otthoni gondozását támogatja a gyermekgondozási szabadság és különböző juttatások révén.³⁸ Egyes vélemények szerint – lévén, hogy a gyermekgondozási szabadságot jellemzően a nők használják ki – a hosszú otthoni nevelés és ezzel párosuló munkabeszüntetés hozzájárul a családon belüli nemi szerepek polarizálódásához, illetve konzerválódásához.³⁹ Hosszú távon a nők munkaerőpiaci reintegrációjának esélyei csökkennek, az előrelépés lehetőségei megakadnak, a bérkülönbségek pedig növekednek nemcsak férfi–nő viszonylatban, hanem az anyák és a gyermektelen nők között is.⁴⁰ Figyelemreméltó, hogy a gyermektelen és a hat év alatti gyermeket nevelő nők foglalkoztatási rátájának különbsége, illetve a hat év alatti gyermeket nevelő férfiak és nők közötti foglalkoztatási szakadék ott a legnagyobb (Magyarország, Szlovákia), ahol egyébként a gyermektelen férfiak és nők foglalkoztatási rátája alig (körülbelül egy százalékponttal) tér el egymástól, mi több, a női foglalkoztatás a gyermektelenek körében meghaladja az EU-s átlagot (lásd 11. ábra).



11. ábra: A gyermektelenek és a hat év alatti gyermeket nevelők foglalkoztatási rátája (%) nemeként néhány európai országban, 2018-ban; saját számítások az Eurostat, LFS adatok alapján

38 Az európai országokat átfogó családpolitikai rendszerekről és családtámogatásokról lásd bővebben KINCS: Európai családpolitikai kitekintő, Budapest, 2019.

39 Makay Zsuzsanna: Kisgyermekes anyák munkavállalása és az ezzel kapcsolatos vélemények változása Magyarországon. *Magyar Tudomány*, 2018. 179 (11), 1702–1716.

40 Uo.

A fenti adatok alátámasztják, hogy a gyermekgondozás a familizmus⁴¹ jegyében egyértelműen a családokhoz, pontosabban a nőkhez delegált tevékenység, mely erőteljesen együtt jár a nemi szerepek retraditionalizálódásával. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy mint korábban láttuk, a legtöbb országban minimum a gyermekek iskolaérettségéig az egykeresős (jobbára családfenntartó férfi) modell vagy fraseri szóhasználatnál a *caregiver parity* modell⁴² dominál. A gyermektelenek és kisgyermekes nők közötti számottevő foglalkoztatási különbség, a két életterület (munka-család) polarizáltsága a pénzkereső munka és a családi élet összeegyeztethetőségének nehézségeire utal, és alternatívák hiányában választási kényszer elé állítja a nőket. Amennyiben egy zéróösszegű játszmaként tekintenek a helyzetre, komoly szerepkonfliktus adódik: egyrészt a nők (gazdasági) függetlenségének elérésére irányuló aspirációi, a karriercélok megvalósítására tett törekvései, másrészt az anyaszerepben való kiteljesedés ütközik egymással. Olyan helyzetekben, amikor az állam explicit a nők tartós munkaerőpiaci visszavonulását támogatja a szülés után, és a kisgyermekkorú ellátó intézmények nem jelennek meg alternatívaként, a szerepkonfliktus tovább fokozódhat. A nőknek valamely életterületet előnyben kell részesíteniük a másik terület hátrányára, ilyenkor reagálhatnak a gyermekvállalás elhalasztásával, vagy a munkaerőpiacról való kivonulással.⁴³

Összességében elmondható, hogy a kelet-közép-európai térség itt vizsgált valamennyi államában a hat év alatti gyermeket nevelő anyák foglalkoztatási rátája láthatóan elmarad az európai átlagtól (64%), melyhez 2018-ban Románia (62%) és Szerbia (61%) állt a legközelebb, amennyiben a 20–49 éves populációt tekintjük referenciacsoportnak. Nyilvánvaló, hogy a kisgyermekes anyák foglalkoztatottsága sokkal több tényezőtől múlik annál, mint hogy mennyi a szülési szabadság időtartama, vagy meddig lehet otthon maradni a gyermekgondozás jogán, viszont az adatok alapján e tényezők egyáltalán nem elhanyagolhatók. Fontos emellett a kisgyermekeseket ellátó intézmények (pl.: bölcsődék, óvodák, akár részdíós gyermekmegőrző/foglalkoztató intézmények) elérhetősége, befogadóképessége, mint elérhető opció a szülők számára.

41 Jana Javornik: Maternal Employment in Post-Socialist Countries: Understanding the Implications of Childcare Policies. In: Roosalu Triin – Hofäcker Dirk (eds.): *Rethinking Gender, Work and Care in a New Europe*. Palgrave Macmillan: London, 2016. 189–214

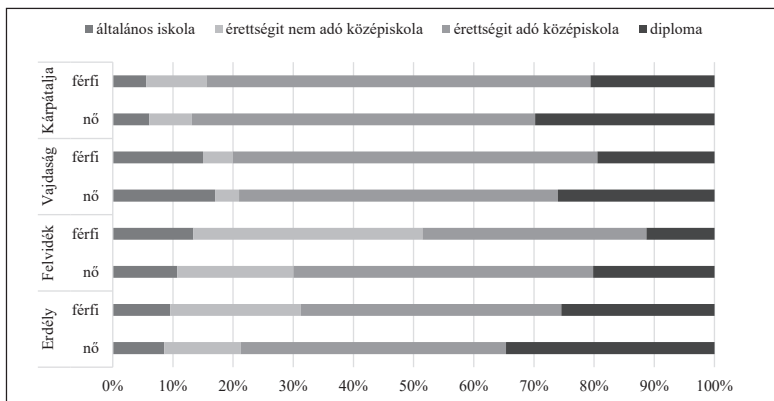
42 Fraser, Nancy: After the Family Wage. Gender Equity and Welfare State. *Political Theory*, 1994. 22 (4), 591–618. Itt: 605–610.

43 McDonald, Peter: Societal foundations for explaining low fertility: Gender equity. *Demographic Research*, 2013, 28 (34) 981–994.

Kárpát-medencei magyarok a munkaerőpiacon

A tanulmány további részében rátérek az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai és a vajdasági magyarok foglalkozási helyzetének elemzésére, az NPKI⁴⁴ 2018-as adatfelvétele alapján. Mielőtt részleteiben megvizsgálom a munkaerőpiaci sajátosságokat, fontosnak tartom bemutatni a vizsgálati régiók népességének iskolázottsági helyzetét a nemek perspektívájából. A humán tőke iskolázottsággal operacionalizált mutatója ugyanis olyan kiemelt fontosságú változó, amely szoros összefüggésben áll a foglalkoztatottsággal, és nagymértékben meghatározza az egyének foglalkoztatási helyzetét.

A nemek szerinti iskolázottsági különbségek arra utalnak, hogy az oktatás alsó fokain (általános iskola és szakközépiskola) férfitöbbslet, az oktatás legfelső szintjén pedig nő-többslet a jellemző. Ebben az értelemben a nők mindegyik határon túli magyar régióban képzettebbek a férfiaknál, azaz nagyobb arányban rendelkeznek egyetemi oklevéllel, Erdélyben és Felvidéken pedig az érettségizettek között is magasabb a nők aránya.⁴⁵ Oktatási szintenként vizsgálva e két régióban a legnagyobb nemi eltérés a szakmunkásképzőt végzetek kategóriájában figyelhető meg: Erdélyben 9%-kal, Felvidéken 19%-kal nagyobb az érettségivel nem rendelkező szakiskolát végzetek aránya a férfiak körében (lásd 6. ábra). A férfiak felülreprezentáltsága e tekintetben a szakmunkásképzéshez társított maszkulin jellegnek (is) köszönhető, szemben a feminin jellegű elméleti képzéssel. A vajdasági és kárpátaljai mintában a szakiskolát végzett szegmens egy szűkebb társadalmi csoportot fed le, ugyanakkor ezekre a régiókra is jellemző az alsóbb iskolai, főleg a szakiskolai szintű, enyhébb férfitöbbslet.

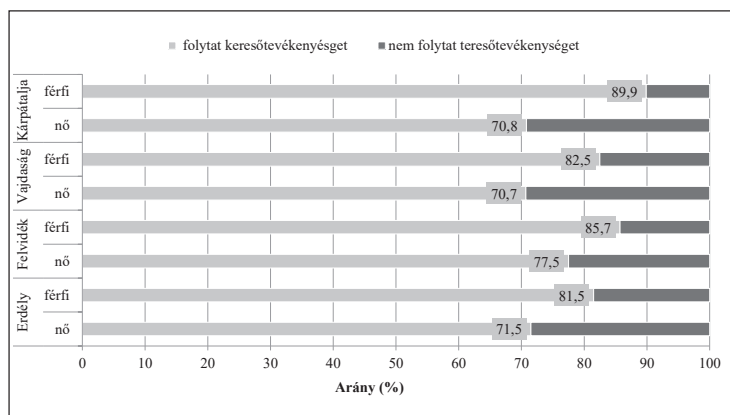


12. ábra: Az iskolai végzettség nemek szerinti megoszlása a 18–49 évesek között; saját számítások az NPKI 2018-as adatfelvétele alapján

⁴⁴ Nemzetpolitikai Kutatóintézet

⁴⁵ Vajdaság és Kárpátalja vonatkozásában a nemek közötti különbség statisztikailag nem volt szignifikáns.

Az adatfelvétel időpontjában megkérdezett felnőttek 67,2%-a főállásban dolgozott, 21,9%-a nem folytatott keresőtevékenységet, a részmunkaidőben és mellékállásban dolgozók együttes aránya pedig 11% volt a négy Kárpát-medencei nagyrégióban. A nők mindenik régióban alacsonyabb arányban dolgoztak főállásban, mint a férfiak, és a nők inaktivitása jelentősen magasabb volt a férfiakénál. A 18–49 évesek korcsoportjában a nők 62,6%-a és a férfiak 71,6%-a dolgozott főállásban, keresőtevékenységet a nők nagyjából 70%-a, a férfiak több mint 80%-a folytatott.



13. ábra: A keresőtevékenységet folytatók aránya nemeként, régióként;⁴⁶ saját számítások az NPKI 2018-as adatfelvétele alapján

A régiók szerinti összevetésből kiderül, hogy a szlovákiai magyar nők az átlaghoz képest nagyobb arányban folytatnak keresőtevékenységet (77,5%), őket követik az erdélyi (71,4%), a kárpátaljai (70,7%) és a vajdasági (70,7%) nők. Ezek a trendek, még ha számarányok szerint nem is esnek egybe a nemzeti szintű foglalkoztatottsági adatokkal,⁴⁷ amelyek szerint országosan alacsonyabb a nők foglalkoztatási szintje, jelzésértékűek a tekintetben, hogy a női munkavállalás az EU-hoz tartozó, gazdaságilag fejlettebb országokban, és annak egyes régióiban (Felvidék, Erdély) magasabb, mint a másik két területen (Vajdaság, Kárpátalja).

A nemek közötti legnagyobb foglalkozási szakadék a kárpátaljai magyar közösségben érhető tetten, ahol a nők foglalkoztatottsága számottevően alacsonyabb a férfiakénál. Hasonló mértékű különbséget jeleznek az ukrán statisztikai hivatal által gyűjtött adatok, vagyis a négy régió közül foglalkoztatási szempontból itt nyílik leginkább szét a nemek közötti olló. A többi három régióban a nemek közötti aktivitásbeli egyenlőtlenségek nagyjából hasonlóan alakulnak, Vajdaságban 11,8, Erdélyben 10,0 Felvidéken 8,2 százalékpont különbség van a keresőtevékenységet végző férfiak és nők között a 18–49 éves korosztályban (lásd 13. ábra és 5. táblázat).

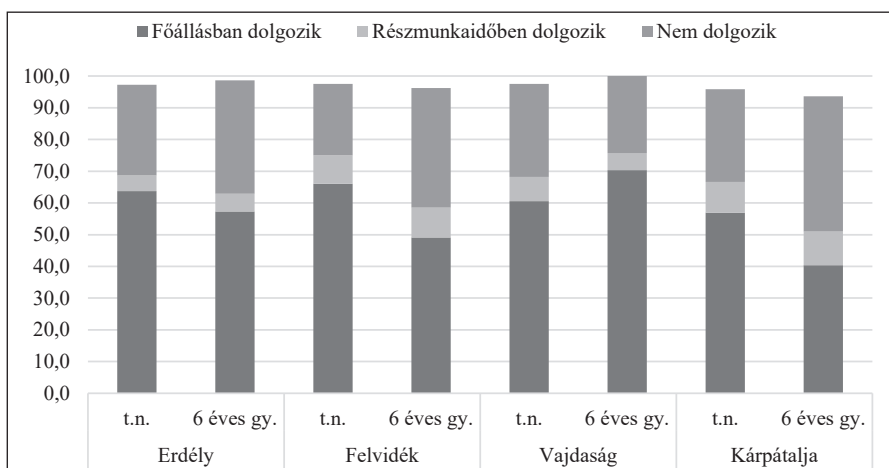
⁴⁶ Erdély és Kárpátalja Sig.<0,000; Felvidék Sig.<0,024; Szerbia Sig.<0,008.

⁴⁷ A tanulmány első részében bemutatott országos szintű, össznépességre vonatkozó foglalkoztatási ráták és az itt elemzett adatok közötti eltérések egyrészt a két populáció életkor szerinti különbségeiből, másrészt a területi és nemzeti sajátosságokból fakadnak.

Erdély		Felvidék		Vajdaság		Kárpátalja		Összesen						
nők	férfiak	együtt	nők	férfiak	együtt	nők	férfiak	együtt	nők	férfiak	együtt			
63,7	68,8	66,3	66,1	78,5	72,3	60,6	71,8	66,2	56,9	72,2	64,6	62,6	71,6	67,1
Főállásban dolgozók														
2,7	4,5	3,6	2,5	0,4	1,5	2,5	4,5	3,5	4,1	6,1	5,1	2,9	4,0	3,5
Mellékállásban dolgozók														
5,0	8,2	6,6	8,9	6,8	7,8	7,6	6,2	6,9	9,7	11,6	10,7	6,9	8,2	7,6
Rész munkaidőben dolgozók														
71,4	81,5	76,5	77,5	85,7	81,6	70,7	82,5	76,6	70,7	89,9	80,3	72,4	83,8	78,1
Σ keresőtevékenységet folytatók														
28,5	18,5	23,5	22,5	14,3	18,4	29,3	17,5	23,4	29,2	10,1	19,7	27,6	16,2	21,9
Nem dolgozók														

5. táblázat: A Kárpát-medencei magyarok gazdasági aktivitása (18–49 évesek) régióként és nemként (%); saját számítások az NPKI 2018-as adatfelvétele alapján

A gyermekes nők és férfiak foglalkoztatása közötti különbség szembeötlően nagyobb annál, mint azt az előzőekben láthattuk a teljes populációra vonatkoztatva. A három év alatti gyermeket nevelő nők foglalkoztatása a négy régióban együttvéve 51,2%, a férfiaké ugyanakkor 92,1%, ami azt jelenti, hogy a kisgyermekes családokban szinte kivétel nélkül a férfiak a családfenntartók. A gyermek életkorának növekedésével a nők munkaerőpiaci részvétele növekszik, így az előbbieken említett kenyérkereső férfi modell kizárólagossága valamelyest csökken. A hatéves vagy fiatalabb gyermeket nevelő nőknek már 64,2%-a folytat valamilyen formában keresőtevékenységet, közülük 54,6% főállásban. Az alábbiakban csak a hat év alatti gyermekkel rendelkező nők aktivitásának adatai kerülnek bemutatásra (lásd 14. ábra)⁴⁸. A hat év alatti gyermeket nevelő nők több mint 40%-ának nincs állása Kárpátalján – a négy régió közül itt a legmagasabb a nem dolgozó kisgyermekes anyák számaránya, ezt követően pedig Felvidéken, ahol a hat év alatti gyermeket nevelő nők körülbelül egyharmadának nincs munkája. Megjegyzendő még, hogy a kisgyermeket nevelő anyák közül valamivel többen dolgoznak részmunkaidős állásban, mint a teljes populáción belül. Kivételt egyedül a vajdasági régió képez, ahol viszont nem szignifikáns a férfiak és nők közötti aktivitásbeli különbség.



14. ábra: A hatéves és fiatalabb korú gyermekkel rendelkező nők aktivitása (18–49 évesek) régióként (%); saját számítások az NPKI 2018-as adatfelvétele alapján

A tanulmányban nem térek ki részletesen a keresőtevékenységet nem végzők helyzetére, az alábbiakban mindössze röviden bemutatom e csoport nemek szerinti főbb sajátosságait és a legfontosabb régiós eltéréseket. A 18–49 évesekre vetített, munkával nem rendelkezők aránya, mint azt előbb láthattuk a Kárpát-medencei mintában, 22% körüli.

⁴⁸ Az ábrán alkalmazott rövidítések: *t.n.*, vagyis teljes népesség, a *6 éves gy.*, pontosabban a 6 éves, vagy annál kisebb korú gyermeket nevelő anyák csoportjára vonatkozik.

A nem foglalkoztatottak nagyrészt összességében a tanulók (39%), a munkanélküliek (15%), a szülési/gyermeknevelési szabadságon lévők (13%), valamint a háztartásbeliek (11%) alkotják, az egyéb kategóriába eső nem dolgozók és a nyugdíjasok aránya 10% alatti, ámbar e csoportok társadalmi súlya régióként eltérő (lásd 6. táblázat).

Nemek szerint megvizsgálva a keresőtevékenységet nem végző népességcsoporton belül majdnem kétszer annyi a nők (63%), mint a férfiak (37%) aránya. A regionális eltérések mentén megfigyelhető, hogy a nem foglalkoztatott nők aránya Felvidéken a legalacsonyabb, 22%, Vajdaságban, illetőleg Kárpátalján a legmagasabb, 29%, ettől csak kevéssel marad el Erdély (28%) (lásd 5. táblázat).

A keresőmunkát nem folytató alcsoportok nemi összetétele alapján regionálisan általánosnak számít, hogy a szülési/gyermeknevelési szabadságon lévők leginkább nők, Erdély kivételével a többi régióból nem is került olyan apa a mintába, aki a kérdezés pillanatában a gyereknevelési szabadságát töltötte volna. A háztartásbeliségnek szintén nagyon erős a nemi jellege, mondhatni egyértelműen feminin tevékenység, melyet Erdélyen és Felvidéken kívül szinte csak nők végeznek. A háztartásban dolgozó nő szociodemográfiai profilja alapján iskolázottsági szempontból *alacsonyán képzett* (20% alapfokú, 60% szakiskolai végzettségű), *harmincas*, illetve *negyvenes éveie elején járó* (47% 30–39 év közötti, és további 23% 40–44 év közötti), legnagyobb részt *falusi* (74%), *házas* (83%) és *gyermekes* (92%), vagyis a munkaerőpiacon kevésbé kompetitív jellemzőkkel bíró egyén.⁴⁹ A feminizált háztartásbeliséggel szemben, mely a férfiak számára „nem opció”, a munkanélküliség nagyobb arányban sújtja a férfiakat, mint a nőket. Az eredmények ezen a ponton összecsengenek Veres⁵⁰ korábbi, magyarországi és erdélyi magyarok társadalmi rétegződésének összehasonlító elemzésével, amelyben megállapította, hogy Erdélyben a nők „rejtett” munkanélküliségét az inaktívak és a háztartásbeliek magasabb aránya palástolja. Romániában és Erdélyben több kutatás igazolta, hogy a nőket kisebb mértékben érintő munkanélküliség főképp „az inaktivitás egyéb formáiba történő »meneküléssel«” van összefüggésben.⁵¹ A Kárpát-medencei magyar közösségekre vonatkozó elemzésem ezekkel a korábbi kutatásokkal összhangban igazolja, hogy (1) *a kereső tevékenységet nem folytató alcsoportok között számottevő nemi eltérések vannak*, és (2) *a nők jellemzően a*

49 Az „ideális” munkavállalóról alkotott elképzelésekről és ezzel összefüggésben a gyermekvállalás munkaerőpiaci hátrányairól lásd Glass, Christy – Fodor Éva (2017). Managing Motherhood: Job Context and Employer Bias. *Work and Occupations*. (45):2

50 Veres Valér: Társadalmi rétegződés és anyagi-jövedelmi különbségek Magyarországon és az erdélyi magyarság körében. *Szociológiai Szemle*, 2014. 24 (2): 4–46.

51 Geambașu Réka: Nemek közötti egyenlőtlenségek Erdélyben és Magyarországon a 21–44 év közötti népesség körében. In: Spéder Zsolt (szerk.): *Párhuzamok. Anyaországi és erdélyi magyarok a századfordulón*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet: Budapest, 2009. 241–272. Itt: 251.

gyermekgondozás, továbbá a háztartásbeliség köré tömörülnek, (3) a férfiak pedig – mindenképpen valamilyen fizetett munkához köthető – az első ízben állást kereső, a munkanélküli és inaktív kategóriákban képeznek többséget. A régiós összehasonlításból az is kitűnik, hogy ott, ahol a teljes népességen belül kisebb a nemek közötti foglalkoztatási szakadék, és a nők nagyobb arányban vannak jelen a munkaerőpiacon (pl. Szlovákia/Felvidék), a háztartásban tevékenykedő nők aránya alacsonyabb, mindazonáltal a munkanélküliek aránya nemek szerint kiegyenlítettebb. Ezzel szemben Kárpátalján, de még Vajdaságban is, ahol jelentősebbek a férfiak és a nők közötti foglalkoztatási különbségek, a háztartásbeliek szinte kivétel nélkül nők, a munkanélküliek között ellenben a férfiak aránya többszörösét teszi ki a nők arányának (lásd 6. táblázat).

Miközben a munkaerőpiacon kívül maradás a nőket elsődlegesen a privát szféra (születési/gyermeknevelési szabadság, háztartásbeliség) irányába tereli, a munkaerőpiaci bizonytalanságokkal, így a munkanélküliséggel nagyobbbrészt a férfiaknak kell megküzdeniük. A kutatás során megkérdezettek körülbelül negyede (24%-a) élete folyamán legalább egyszer volt már munkanélküli tartósabb ideig,⁵² és közel 30%-uk számolt be arról, hogy többször is huzamosabb időre elveszítette a munkáját. A három hónapnál tovább fennálló munkanélküliséget véve alapul, a férfiak és a nők tapasztalataiban nincs szignifikáns eltérés, viszont a munkanélküliség megtapasztalásának gyakoriságában van: élete során egyszeri munkanélküliséget a nők a férfiaknál többen tapasztaltak már⁵³, ugyanakkor a férfiak valamivel nagyobb eséllyel vannak kitéve a többszöri munkanélküliség megtapasztalásának⁵⁴.

52 A válaszadókat arra kérték, hogy a három hónapnál tovább fennálló munkanélküliségről számoljanak be.

53 A nők 25,5%-a, a férfiak 22,0%-a számolt be arról, hogy élete során legalább egyszer volt már munkanélküli.

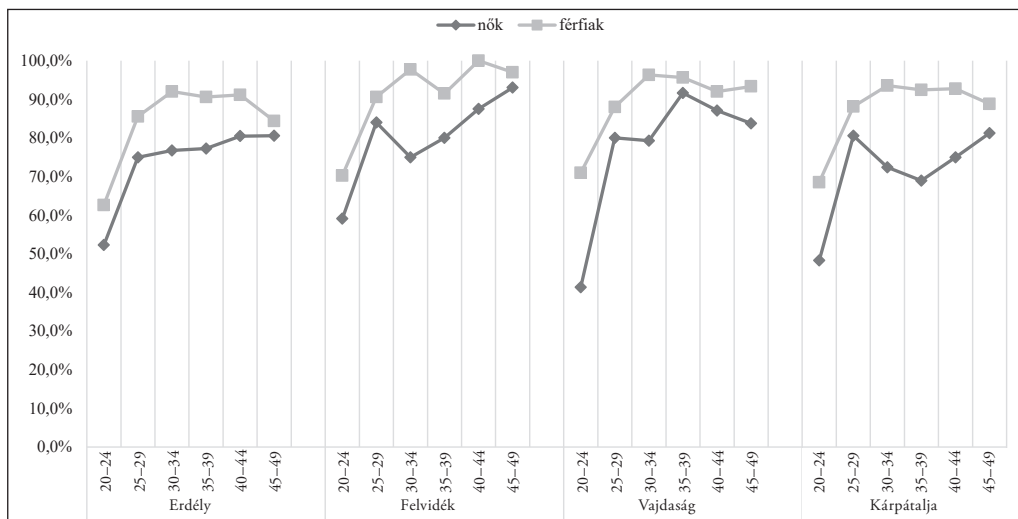
54 A nők kisebb arányban számoltak be arról, hogy többször is munkanélküliek lettek volna: a nők 27,8%-a nyilatkozta, hogy többször volt már tartós munkanélküli, szemben a férfiak 29,8%-os arányával.

	Erdély		Felvidék		Vajdaság		Kárpátalja		Összesen						
	nők	férfiak	együtt	nők	férfiak	együtt	nők	férfiak	együtt	nők	férfiak	együtt			
Tanuló	30,3	42,6	36,5	31,5	69,0	50,3	41,8	53,3	47,6	16,4	27,3	21,9	30,5	47,7	39,1
Első ízben állást kereső	5,1	12,3	8,7	1,4	0,0	0,7	7,5	13,3	10,4	5,5	31,8	18,7	4,8	12,0	8,4
Szülési/gyereknevelési szabadságon van	22,7	1,6	12,2	38,4	0,0	19,2	11,9	0,0	6,0	30,9	0,0	15,5	24,9	0,9	12,9
Háztartásbeli	17,2	1,6	9,4	8,2	2,4	5,3	26,9	0,0	13,5	38,2	0,0	19,1	20,1	1,4	10,8
Munkanélküli	9,1	20,5	14,8	12,3	21,4	16,9	7,5	23,3	15,4	1,8	22,7	12,3	8,4	21,3	14,9
Nyugdíjas	3,5	8,2	5,9	5,5	4,8	5,2	0,0	3,3	1,7	1,8	4,5	3,2	3,1	6,5	4,8
Egyéb nem foglalkoztatott	12,1	13,1	12,6	2,7	2,4	2,6	4,5	6,7	5,6	5,5	13,6	9,6	8,1	10,2	9,2

6. táblázat: A nem foglalkoztatottak eloszlása régióként és nemeként (%); saját számítások az NPKI 2018-as adatfelvétele alapján

A tanulmány első felében bemutatott országos szintű, korcsoportokra bontott adatokhoz hasonlóan a Kárpát-medencei magyar közösségekben is változatos képet mutat a dolgozó nők és férfiak aránya az életút folyamán. A férfiak foglalkoztatása Erdélyben és Kárpátalján hasonlít leginkább egy fordított U görbéhez, Felvidéken és Vajdaságban a 45–49 éves korcsoporthoz tartozók foglalkoztatása nem kezd annyira látványosan csökkenni, tulajdonképpen félszárú U görbét ír le a foglalkoztatási pálya ebben a két régióban. Ez a fordított U típusú mintázat a férfiak esetében jobban kirajzolódik, aminek oka, hogy a férfiak karrierpályáját nem szegik megszakítások. Ezzel szemben a nők foglalkoztatási pályájának felfelé ívelése a 25–29 éves életkor után szembetűnően lecsökken. A női foglalkoztatási görbe „behorpadása” ugyanakkor nem minden régióban következik be ugyanabban az életszakaszban. A felvidéki és a vajdasági nők fiatal felnőttkori foglalkoztatásuk mélypontját a 30–34 éves korosztályban érik el, vagyis a gyermekvállalás miatt ebben az életkorban maradnak a legtöbben távol a munkaerőpiactól. Erdélyben, ahol a női foglalkoztatás viszonylag mindvégig alacsony szinten marad a felvidéki és a vajdasági trendhez képest, a gyermekvállalási korban lévő nők munkaerőpiaci visszavonulása sem annyira látványos, de a gyermekvállalással összefüggésben legalacsonyabb szintű foglalkoztatás – az aktív életút során – a 20–25 éves korcsoportban tapasztalható, a rákövetkező években pedig enyhébb, ám folyamatos növekedés következik. A kárpátaljai magyar nők foglalkoztatottságának esése a 30-as éveikben járó nőknél is látványos, mélypontja a 35–39 éves korosztálynál következik be. Az eredmény kapcsán felvetődik a kérdés, hogy vajon milyen okok húzódnak meg e mögött annak tudatában, hogy a külföldi magyar régiók családalapítással kapcsolatos összehasonlító elemzése⁵⁵ arra mutattak rá, hogy Kárpátalján szülnék legfiatalabb korban a nők. Kutatásunk adataiból azt is tudjuk, hogy Kárpátalján magasabb a kettő és a kettőnél több gyermekkel rendelkezők aránya, továbbá a kárpátaljai nők életkor szerinti gyermekvállalási hajlandósága szintén magasabb a többi régióhoz képest. Elképzelhető tehát, hogy a 35–39 éves kárpátaljai női korosztály munkaerőpiaci távolmaradása mögött a többedik gyermekvállalás hatása mutatkozik meg, de az is lehetséges, hogy a gyermekes nők egy része a harmincas évei végéhez közeledve inkább „választja” a főállású anyaságot vagy a háztartásbeliséget, és emiatt marad távol a munkaerőpiactól. A kárpátaljai almintában megvizsgálva a nem foglalkoztatottak kor és nem szerinti összetételét, kiderül, hogy a 30–34 éves női korosztály közel fele van gyermekgondozási szabadságon, egyharmaduk háztartásbeli, és viszonylag alacsony (9%) a munkanélküliek aránya. A következő korcsoportban viszont már a háztartásbeliek alkotják a többséget (ők a 30–39 éves korosztály csaknem háromnegyedét, 71,4%-át teszik ki), és mindössze 14% a gyermeknevelési szabadságon lévők aránya.

55 Papp Z. Attila – Vita Emese: Megmaradás és átörökítés. In: Székely Levente (szerk.): *Magyar Ifjúságkutatás 2016*. Kutatópont Kft.: Budapest, 2018. 107–138.



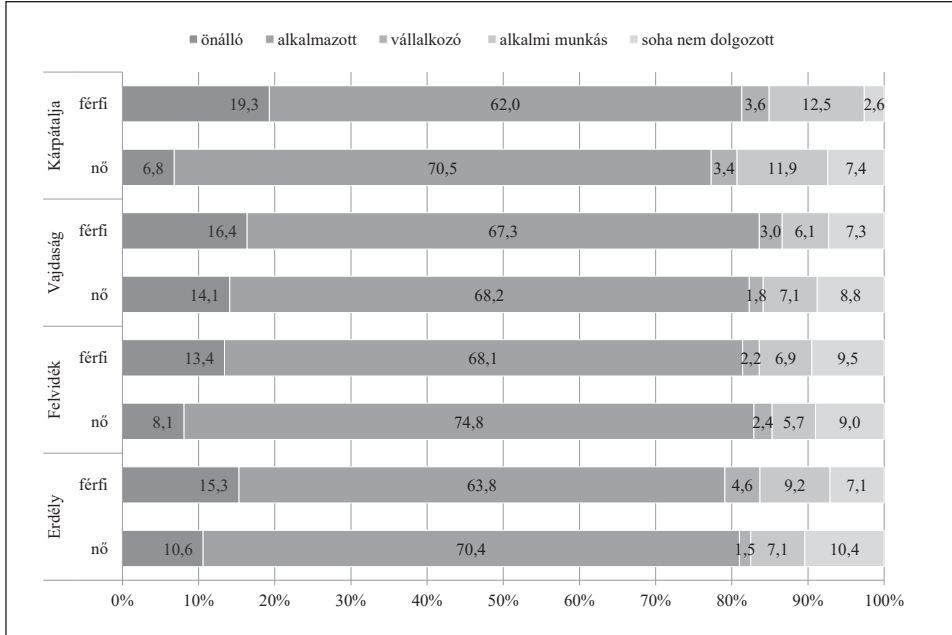
15. ábra: Férfiak és nők foglalkoztatottsága korcsoportok szerint a Kárpát-medencei magyar közösségekben; saját számítások az NPKI 2018-as adatfelvétele alapján

Az erdélyi magyarság körében végzett korábbi elemzések⁵⁶ felhívták a figyelmet a munkaerőpiac egy további dimenziója szerinti nemi megosztottságra, és pedig az egyenlőtlen munkavállalói profilra, mely a nők esetében jellemzően alacsonyabb foglalkoztatással, kisebb jövedelmekkel, vagy éppen a jövedelmet nem biztosító háztartásbeliségben való nagyarányú részvétellel írható le. A foglalkoztatási arányok és formák tekintetében nem történt jelentős változás a kétezres évek közepén megfigyelt állapotokhoz képest, a tendenciák pedig hasonlóak a többi külhoni magyar régióban is. A nők a férfiaknál szignifikánsan alacsonyabb arányban jelen a nem alkalmazotti munkaformákban, az önálló⁵⁷ gazdasági tevékenységet folytatók, illetve a vállalkozók között kevesebb nő tevékenykedik. Ellenben a nők jelenléte minden külhoni régióban magasabb az alkalmazotti státuszban dolgozók körében, tehát elsődlegesen a kisebb autonómiával rendelkező, ugyanakkor kevesebb kockázatot rejtő beosztotti pozíciókban. Vajdaság kivételével a férfiak mindenütt magasabb arányban dolgoznak alkalmi munkásként, az ebből fakadó bizonytalanságnak való kitettség szempontjából inkább ők érintettek. Kárpátalja esete ebben a tekintetben szintén figyelmet érdemel, ott mind a nők, mind a férfiak közel egyformán érintettek az

56 Lásd Geambaşu Réka: Patriarchátus a háztartás falain belül és kívül. Nemi egyenlőtlenségek az erdélyi munkaerőpiacon. *Erdélyi Társadalom*, 2008. 6. (1–2) 117–146; illetve Geambaşu Réka: Erdélyi magyar feminizmus: érdeklődés hiányában elmarad? In: Veres Valér – Papp Z. Attila (szerk.): *Szociológiai mintázatok. Erdélyi magyarok a Kárpát Panel vizsgálatai alapján*, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet: Kolozsvár, 2012. 117–139.

57 Ide soroltuk a következőket: tulajdonos vagy résztulajdonos, gazdálkodó, iparos/kistermelő, egyéni/magánvállalkozó, szellemi szabadfoglalkozású.

időszakos foglalkoztatásban, az alkalmi munkából élők aránya 10% fölötti, míg a többi régióban ez az arány 6 és 9% között mozog. Figyelemreméltó a magasabb arányú női jelenlét azok esetében is, akik hivatalosan munkát még sosem végeztek, gyakorlatilag a formális munkapiaciց úgyszólván nem is jutottak el (lásd 16. ábra).



16. ábra: A foglalkoztatás formája országonként, nemenként, 18–49 évesek; saját számítások az NPKI 2018-as adatfelvétele alapján

A munkára fordított idő

A munkaidő szempontjából az egyik izgalmas kérdés az, hogy miként viszonyul egymáshoz a teljes munkaidős és a részmunkaidős foglalkoztatás, továbbá, hogy ennek országonként milyen nemi gyakorlatai terjedtek el. A részmunkaidős foglalkoztatás elsősorban a nyugat-európai országokban számít gyakorinak, és főleg a nőkre jellemző munkavállalási stratégia, amely azt a célt szolgálja, hogy a munkavállalók össze tudják hangolni fizetett munkájukat a háztartási és gondozási teendőkkel.⁵⁸ Nyugat-Európában a dolgozó nők körülbelül fele, a volt szocialista országokban pedig a nők több mint 80%-a dolgozott teljes munkaidőben⁵⁹, és ré-

58 Geambaşu Réka: Patriarchátus a háztartás falain belül és kívül. Nemi egyenlőtlenségek az erdélyi munkaerőpiacon. *Erdélyi Társadalom*, 2008. 6. (1–2) 117–146.

59 Geambaşu Réka: Nemek közötti egyenlőtlenségek Erdélyben és Magyarországon a 21–44 év közötti népesség körében. In: Spéder Zsolt (szerk.): *Párhuzamok. Anyaországi és erdélyi magyarok a századfordulón*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet: Budapest, 241–272.

szint ennek is köszönhető a nyugat-kelet irányú csökkenő női foglalkoztatottság. Másképpen szólva, azokban az országokban, ahol a gyakorlatban is adott a részmunkaidős foglalkoztatás, a nők közül többen tudnak kereső tevékenységet folytatni, mint ott, ahol a részmunkaidős foglalkoztatásnak nincsenek előzményei, a részdős állások pedig éppen hogy alakulóban vannak.⁶⁰

A Magyarországra, Szlovákiára és Romániára vonatkozó OECD-adatok alapján a foglalkoztatottak heti munkaidőszakok szerinti nemi megoszlásait tekintve szinte alig vannak olyanok, akik hetente 19 óránál kevesebbet dolgoznak: Magyarországon és Romániában a népesség kevesebb mint 1%-a, Szlovákiában 2%-a.⁶¹ A részmunkaidős státuszuknak megfelelő óraszámú dolgozók nemi megoszlása Magyarországon és Romániában nagyjából hasonló: a 2017-es összesítések alapján mindkét országban a keresőtevékenységet folytató nők 4%-a dolgozott hetente 20–29 órát, és további 3%-uk dolgozott heti 30–34 órát. Szlovákiában kicsivel többen, a nők 5%-a dolgozott heti 20–29 órában, és további 2% heti 30–34 órában. Kiemelendő ugyanakkor, hogy míg Magyarországon és Romániában a nők változatlanul alacsony aránya, 1–2%-a dolgozik heti 35–39 órát, Szlovákiában ennek a többszöröse, 22% azon női munkavállalók aránya, akik a részmunkaidő és a teljes munkaidő közötti „határsávban” dolgoznak. Mindhárom országban a férfiak 1–3%-a tölt heti 35 óránál kevesebb időt keresőtevékenységgel. Hozzá kell tenni, hogy a magyar és román társadalomtól eltérően, a szlovákiai rendszeren belül akárcsak a nőkre, a férfiakra is jellemző, hogy jóval többen dolgoznak heti 35–39 órási munkaidőben.

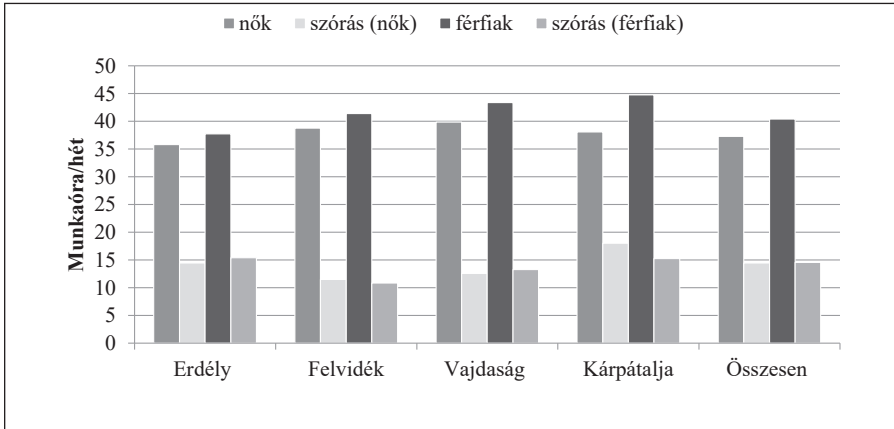
A Kárpát-medencei magyarok vonatkozásában a keresőtevékenységet folytató nők 13,7%-a dolgozott hetente 20 óránál kevesebbet, és közel egyharmaduk (62%) dolgozott 20–40 órát a kérdezést megelőző héten. Ez heti bontásban átlagosan 37,2 órát jelent a nőkre, és 40,1 órát férfiakra nézve. A férfiak jellemzően nagyobb arányban dolgoztak heti negyven óránál hosszabb munkaidőben, és átlagosan egy órával többet túlóráztak, mint a nők.⁶² Az egyes régiókon belül Kárpátalja kivételével nincs jelentősebb eltérés a férfiak és nők fizetett munkával töltött heti átlagos órászámaiban. A két nem fizetett munkával töltött idejében tehát a legszembetűnőbb különbség Kárpátalján figyelhető meg, ahol a férfiak 6,6 órával dolgoznak többet (fizetett állásban) a nőknél, emellett körülbelül heti tíz órában túlóráztak, ami a nőkre szintén kevésbé jellemző. A munkára fordított időt tovább árnyalja, ha megvizsgáljuk, hogy a fizetetlen munka milyen arányban oszlik meg a férfiak és a nők között. Jelen esetben a fizetetlen munka, illetve a gondozói tevékenységek egy-egy dimenzióját vizsgáltam, nevezetesen a háztartással és a gyerekneveléssel töltött időt. Nem meglepő módon a nők mindenütt több időt fordítanak a fenti tevékenységekre. A háztartási munkák – bár nyilván e kategóriát is

60 Geambaşu Réka: Részdős: fél munkás? A női részmunkaidős foglalkoztatás főbb narratívái Magyarországon és Romániában. *Erdélyi Társadalom*, 2014. 12. (1) 73–101.

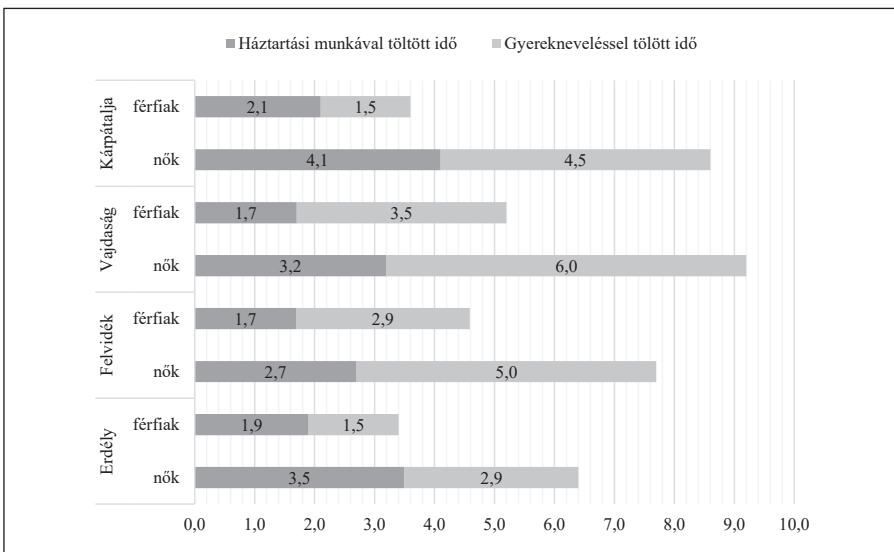
61 Forrás: OECD Family Database. *The labour market position of families (LMF)*. Letöltés helye: www.oecd.org; letöltés ideje: 2019. 12. 20.

62 A túlórák számával kapcsolatos kérdésnél jelentős a válaszmegtagadás, viszont az érvényes válaszolók (N=432) 97%-a nyilatkozta, hogy túlórázott a kérdezést megelőző héten.

tovább lehetne finomítani – időben inkább terhelik a nőket, ebben nincs akkora különbség a nemek között, mint a gyerekneveléssel töltött idő esetében, mely jobbra női/anyai „feladat”, s amelyre a nők majdnem kétszer annyi időt szánnak a napjukból, mint a férfiak. A hagyományos nemi szerepek szerinti elkülönülés a kárpátaljai magyarság esetében a legnyilvánvalóbb: a többi régióhoz viszonyítva itt a nők erőteljesebben „veszik ki részüket” a háztartási munkából, melybe – a gyerekneveléssel együtt – a férfiak a legkevésbé involválódnak (lásd 18. ábra).



17. ábra: A fizetett állásban eltöltött heti munkaórák száma régióként és nemenként (átlagok); saját számítások az NPKI 2018-as adatfelvétele alapján

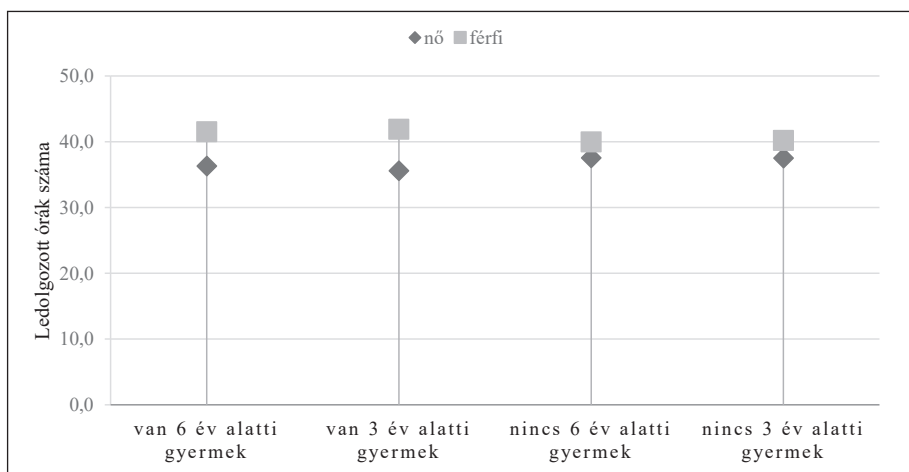


18. ábra: A háztartási munkára és gyereknevelésre fordított idő régióként és nemenként (napi átlagos óraszám)⁶³; saját számítások az NPKI 2018-as adatfelvétele alapján

63 Kérdés: Egy átlagos nap mennyi időt (óra) tölt háztartási munkával? Hát gyerekneveléssel?

A kisgyermekes anyák munkára fordított ideje

A gyermekek jelenlétének, életkorának a Kárpát-medencei magyar közösségben is erőteljes és szignifikáns hatása van a nők és a férfiak munkában eltöltött idejére. Általánosan érvényes, hogy minél kisebb gyereke van egy nőnek, annál kevesebb időt dolgozik fizetett állásban, ami azt jelenti, hogy a három és hat év alatti gyerekek nevelésével főleg a nők foglalkoznak, és mint a tanulmány előbbi részében már láthattuk, ezzel együtt a nők ebben az időszakban alacsonyabb intenzitással vannak jelen a munkaerőpiacon. A gyermekek jelenléte a férfiak munkaidejére mindeközben ellenkezően hat, illeszkedve az egykeresős, kenyérkereső férfi modellhez, hiszen a kisgyerekekkel rendelkező apák dolgoznak a legtöbbet heti munkaórászámban. A gyerekek életkorának növekedése eltérő hatást eredményez a szülők foglalkozási idejére: a nők számára a fizetett állásban való munkaórák növekedésével, a férfiak számára pedig a munkaórák csökkenésével jár. A férfiak munkával töltött idejét ugyanakkor valamivel nagyobb mértékben befolyásolja a gyermek életkora, a hároméves és kisebb gyermekkel rendelkező férfiak összességében átlagosan egy órával dolgoztak többet, mint az iskoláskor alatti gyermeket nevelők (lásd 19. ábra).



19. ábra: Nők és férfiak fizetett munkával töltött ideje a gyermek jelenlétének függvényében (munkával töltött átlagos óraszám/hét); saját számítások az NPKI 2018-as adatfelvétele alapján

A nemiszerep-felfogások mint munkaerőpiaci részvételt alakító tényezők

Tény, hogy egyre több európai országban vált normává a kétkeresős családmodell,⁶⁴ a kétkeresős háztartások több helyen⁶⁵ felváltották a tradicionális, kenyérkereső férfi és nő, mint főállású háziasszony felállású háztartástípust. Kelet-európában a széles körű női munkavállalás elterjedése a szocialista idősakra nyúlik vissza, amikor az állami szintű egyenlősítési törekvések jegyében tömegével kezdték hasznosítani a női munkaerőt a szocialista állam építéséhez. Mindeközben a nők vállán maradt a háztartási feladatok és a háztáji munkák egy része, melyekkel együtt a női terhek megsokszorozódtak. A külső, forszírozott emancipációra, az állam privát szférába történő benyomulására, a „második műszak” közepette kialakuló terhekre a nők egy része a munkaerőpiactól való távolmaradással reagált, mikor már „választhatott”. Magyarországi és romániai empirikus adatok bizonyítják, hogy a nők háztartásba és gyermekgondozásba való „visszahúzódása” és ezzel együtt a családi szerepek retraditionalizálódása mintegy megélénkült a rendszerváltást követően.⁶⁶

Szakértők szerint a nemi szerepekről alkotott elképzelések visszahatnak nemcsak a nemi alapú munkamegosztásra, hanem az élet egyéb területére is, például a demográfiai viselkedésre. A nemek közötti igazságosság elméletének (*gender equity theory*) értelmében a magasabb fokú nemi egyenlőség, a munka-magánélet sikeres összeegyeztetése és annak rendszerszintű támogatottsága bizonyítottan magasabb szintű termékenységgel jár együtt⁶⁷. McDonald különbséget tesz nemi egyenlőség valamint nemi igazságosság között; véleménye szerint utóbbi fogalom megfelelőbb a termékenységgel kapcsolatos hipotézis magyarázatához. A nemi igazságosság ugyanis sokkal inkább a méltányosnak gondolt lehetőségekkel kapcsolatos elképzelésekre vonatkozik, semmint az egyenlőség konkrét kimeneteire,⁶⁸ ami azért fontos, mert a szerző elemzései szerint a családalapítás-
sal kapcsolatos döntésben az egyéni percepciók szerepe nagyobb.

64 Drago, Robert William – Black, David – Wooden, Mark: Female Breadwinner Families: Their Existence, Persistence and Sources, *IZA Discussion Papers*, No. 1308, Institute for the Study of Labor (IZA): Bonn, 2004.

65 OECD: *How do partners in couple families share paid work?* Letöltés helye: www.oecd.org; letöltés ideje: 2019. 12. 15.

66 Blaskó Zsuzsa: *Nők és férfiak – keresőmunka, házimunka. A „család” tematikájú ISSP 2002-es adatfelvétel elemzése*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet: Budapest, 2006. Pasti, Vladimir: *Ultima inegalitate. Relațiile de gen în România*. Iași: Polirom, 2003.

67 McDonald, Peter: Societal foundations for explaining low fertility: Gender equity. *Demographic Research*, 2013, 28 (34) 981–994.

68 Uo. 983.

Tekintsük most át, hogy milyenek a nemi szerepekkel, a szülői feladatokkal, továbbá a gyermek értékével kapcsolatos vélemények, hogyan gondolkodnak a határon túli magyarok a kisgyermekes anyák és apák foglalkoztatásáról, illetve, hogy a nők és férfiak mely kérdésekben vannak hasonló vagy eltérő véleményen. Mindenekelőtt egy általános, mind a négy régió adatait tartalmazó táblastatisztikát mutatok be a nemiszerep-felfogásokról, ezt követően pedig régiós szinten prezentálom a nemek szerint szignifikánsan eltérő vélekedéseket.

A 2018-as kérdőíves kutatásunk eredményei azt igazolták vissza, hogy a szomszédos országokban élő magyarok meglehetősen tradicionális nézeteket vallanak a nemi szerepekről. A négy nagyrégióban együttesen a kérdezettek 41%-a inkább vagy teljes mértékben egyetértett azzal, hogy *általában a férfiak jobb vezetők, mint a nők*, és 61% gondolta azt, hogy *ha kevés a munkalehetőség, jogos lenne, hogy inkább a férfiak kapjanak munkát, ne pedig a nők*. A férfiak a nőknél szignifikánsan nagyobb mértékben vélik igazságosnak, hogy a munkaerő-kiválasztásnál előnyt élvezzenek a nőkkel szemben, ha hipotetikusán kevés a munkalehetőség. Bár ezt a típusú diszkriminációt a nők a férfiaknál nagyobb arányban vitatják el, beszédes, hogy a nők enyhe többsége (58%-a) azonosul a munkaerőpiaci tartalékjátékos szerepével, egyetértve azzal, hogy szűkös munkalehetőségek esetén inkább a férfiak élvezzenek előnyt a pénzkeresésben. A várakozásoknak megfelelően a férfiak átlagosan nagyobb mértékben értenek egyet azzal is, hogy a párkapcsolat működését kedvezőtlenül befolyásolja, ha a nő keresete magasabb, mint a férfié. Akárcsak az előző állításnál, itt is látható, hogy miközben az elutasításukat kifejezők aránya nemileg alig különbözik (ti. a nők 32, a férfiak 31%-a nem ért egyet azzal, hogy *nem tesz jót a kapcsolatnak, ha a nő többet keres, mint a férfi*), a kijelentéssel egyetértő nők aránya a véleményt formálók egyharmadát, a férfiak pedig 41%-át teszi ki. Mindezek alapján úgy tűnik, a külföldi magyar közösségekben aligha lehet a modern nemiszerep-felfogásra utaló jeleket felfedezni, amely ötvözné az emancipációt, a női egyenjogúságot, és amely szerint mindkét nemnek joga lehet a fizetett munkához, következésképpen az anyagi függetlenség megteremtéséhez.

A lakosság közel kétharmada azzal is egyetért, hogy *hároméves kor előtt a gyerekek megsínylik, ha az anyjuk eljár dolgozni*. A teljes egyetértés viszonylag ritka, ugyanakkor az erőteljesen tradicionális család- és gyermekcentrikus nézőpontot támasztja alá az anyaszerepre vonatkozó nagyfokú egyetértés: az emberek 82%-a úgy gondolja, *a nőknek szükségük van gyerekekre ahhoz, hogy teljes életet éljenek*. Annak kapcsán, hogy egy férfi élete apaként lehet-e teljes értékű, a megkérdezettek 76%-a vélekedett egyetértően. A gyermek és egyben a szülői szerep társadalmi értékét támasztja tehát alá az a tény, hogy a külföldi

magyarok több mint háromnegyede a gyermekvállalást az élet kiteljesedése szempontjából alapvetően meghatározónak tartja, mind a nők, mind pedig a férfiak életnívójára nézve. Ezen a ponton ugyanakkor szükségesnek tartom megjegyezni azt is, hogy a vélemények szintjén élénk gyermekcentrikus diskurzus a gyakorlati oldalon viszonylag alacsony fertilitási mutatókkal⁶⁹ párosul. Ennek ellenére 2018-ban alig néhány ember utasította el azt a kijelentést, hogy a nőknek és a férfiaknak szükségük van gyerekekre ahhoz, hogy teljes életet éljenek. A nemek között tehát nagyfokú konszenzus van abban, hogy a gyermek mindkét nem számára igen fontos, mint ahogy a 7. táblázatban láthatjuk. Ez az erőteljes gyermekcentrikusság mind a férfiak, mind pedig a nők részéről, a „modern apaszerep”⁷⁰ felértékelődésére utal. Arra, hogy a modern társadalomban nemcsak a családfenntartó, kenyérkereső szerep fogalmazódik meg a férfiakkal szemben, hanem egyúttal mintegy interiorizált társadalmi elvársként jelenik meg a szülői minőségben való jelenlét, a gondoskodó apaszerep is.

A nők és a férfiak között szignifikáns a véleménykülönbség azt illetően, hogy egy esetleges válás bekövetkezésekor jobb-e a gyerekeknek, ha az anyjával marad. Nem meglepő módon a nők a férfiaknál nagyobb mértékben értenek egyet ezzel az állásponttal. A válaszadók egyharmadának álláspontja mindazonáltal bizonytalanságról tanúskodik.

A legnagyobb bizonytalanságot övező társadalmi attitűdök mégis a nők anyagi függetlenségéhez, azaz a keresethez és pénzhasználathoz kapcsolódnak. A megkérdezettek csaknem 30%-a nem tudott egyértelműen állást foglalni arról, hogy *nem tesz jót a kapcsolatnak, ha a nő többet keres, mint a férfi*, illetve, hogy *a nőknek nem kell a társuk belegyezését kérniük ahhoz, hogy mire költsek a keresetüket* (lásd 7. táblázat).

69 A termékenységi magatartásról részletesen ír Kiss Tamás a folyóirat jelen lapszámában közölt tanulmányában.

70 Voltz, Rainer: Väter zwischen Wunsch und Wirklichkeit. Zur Beharrlichkeit traditioneller Geschlechterbilder. In: Mühling, Tanja – Harald, Rost (Hrsg.): *Väter im Blickpunkt. Perspektiven der Familienforschung*. Opladen: Verlag Barbara Budrich, 2007. 205–224.

		részben vagy egyáltalán nem ért egyet	egyet is ért, meg nem is	inkább vagy teljes mértékben egyetért
Általában a férfiak jobb vezetők, mint a nők.	nő	42,2	28,1	29,6
	férfi	20,0	27,1	52,9
	együtt	31,1	27,6	41,2
Ha kevés a munkalehetőség, jogos lenne, hogy inkább a férfiak kapjanak munkát, ne pedig a nők.	nő	25,3	16,9	57,8
	férfi	17,9	18,3	63,8
	együtt	21,6	17,6	60,8
Nem tesz jót a kapcsolatnak, ha a nő többet keres, mint a férfi.	nő	31,8	30,7	37,5
	férfi	31,1	27,4	41,4
	együtt	31,5	29,1	39,4
A nőknek nem kell társuk beleegyezését kérniük, ahhoz, hogy mire költsék a keresetüket.	nő	21,5	28,7	49,8
	férfi	32,1	29,7	38,3
	együtt	26,7	29,2	44,1
A háztartási munka ugyanannyit ér, mint a fizetett munka.	nő	12,2	19,3	68,4
	férfi	15,5	25,9	58,6
	együtt	13,9	22,6	63,6
Egy nőnek szüksége van gyerekekre a teljes élethez.	nő	8,5	9,7	81,9
	férfi	6,3	12,0	81,7
	együtt	7,3	10,9	81,7
Egy férfinak szüksége van gyerekekre a teljes élethez.	nő	11,1	13,8	75,2
	férfi	8,6	14,3	77,1
	együtt	9,8	14,0	76,1
Hároméves kor előtt a gyerekek megsínylik, ha az anyjuk eljár dolgozni.	nő	14,9	20,7	64,3
	férfi	13,4	22,9	63,7
	együtt	14,2	21,8	64,0
Ha a szülők elválnak, a gyereknek jobb, ha az anyjával marad.	nő	7,8	20,9	71,3
	férfi	16,4	33,4	50,2
	együtt	12,0	27,0	60,9

7. táblázat: A nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök a Kárpát-medence négy nagyrégiójában, nemek szerint (%); saját számítások az NPKI 2018-as adatfelvétele alapján

A nemek közötti véleménykülönbségek nem minden régióban szignifikánsak, pontosabban állításonként eltérő, hogy mely régiókban van szignifikáns különbség a nők és férfiak nemi szerepekkel kapcsolatos vélekedésében.⁷¹ Erdélyben három állítással kapcsolatban különbözik a férfiak és a nők nézőpontja, ezek közül egy, a nők keresetére, illetve a munkához való elődleges jogára vonatkozik, egy pedig a gyermek elhelyezésére esetleges válás esetén. A válaszokból számított átlagértékek alapján ezekben a kérdésekben a férfiak tradicionálisabb keretekben gondolkodnak a nemi szerepekről Erdélyben, mint a nők. Felvidéken gyenge szignifikáns kapcsolat mutatkozik a nemek közötti véleménykülönbségekben, ami a férfiak „előjogait” illeti a vezetői szerepekhez, továbbá a fizetett munkához és a nők pénzköltéséhez kapcsolódóan. Érdekes szempont, hogy a négy régió közül egyedül itt van érdemi eltérés a nemek között abban a kérdésben, hogy a három év alatti kisgyermek megcsínylik azt, ha az anyjuk eljár dolgozni. Felvidéken átlagon felül osztják ezt a nézetet mind a férfiak, mind a nők, viszont a férfiak a nőknél valamivel erőteljesebben foglalnak állást az anya otthonmaradása mellett. A Vajdaságiak esetében ugyanakkor nem mutatható nemi eltérés a szerepfelfogásokkal kapcsolatban. A kárpátaljai válaszok alapján nagyon erőteljes tradicionális és patriarchális viszonyulás körvonalazódik a férfiak részéről: a férfiak messzemenően vallják, hogy egy kapcsolatban a pár férfitagjának kell idősebbnek lennie – amivel a nők szintén átlagon felül egyetértenek, mint ahogy abban is, hogy a férfiak alkalmasabbak a vezetői szerepekre. A gyermek jóléte szempontjából a kárpátaljai férfiak nő társaikhoz viszonyítva inkább idealizálják a kétszülős családmodellt, és kevésbé tudnak azonosulni egy olyan helyzettel, amely válás után egyértelműen az anya hatáskörébe rendelné a gyermeket. Hozzá kell tenni azt is, hogy régiós viszonylatban a kárpátaljai nők messzemenően egyértelműnek tartják, hogy egy válást követő helyzetben az anya gondoskodik a gyermekről (lásd 8. táblázat).

71 A statisztikailag szignifikáns különbségeket * jelzi a 7. táblázatban, ahol *** $p < 0,001$; ** $p < 0,005$; * $p < 0,05$.

	Erdély		Felvidék		Vajdaság		Kárpátalja	
	nők	férfiak	nők	férfiak	nők	férfiak	nők	férfiak
Egy pár tagjai közül a férfinak kell idősebbnek lennie.	3,59	3,63	3,05	3,39	3,08	2,82	3,58***	3,97***
Nem tesz jót a kapcsolatnak, ha a nő többet keres, mint a férfi.	3,03**	3,08**	2,83	3,14	2,79	2,45	3,29	3,71
Általában a férfiak jobb vezetők, mint a nők.	2,86	3,42	2,52*	3,47*	2,46	3,05	2,84***	4,01***
A nőknek nem kell társuk beleegyezését kérniük ahhoz, hogy mire költsék a keresetüket.	3,40	3,10	3,57*	3,13*	3,39	2,94	3,53	2,97
Egy gyereknek mindkét szülőjére szüksége van ahhoz, hogy boldogan nőjön fel.	4,72	4,70	4,48	4,56	4,57	4,54	4,76*	4,82*
Hároméves kor előtt a gyerekek megsínylik, ha az anyjuk eljár dolgozni.	3,90	3,91	4,69*	4,72*	3,40	3,32	4,23	4,18
Ha kevés a munkalehetőség, jogos lenne, hogy inkább a férfiak kapjanak munkát, ne pedig a nők.	3,60***	3,83***	3,11**	3,63**	3,31	3,13	3,89	4,10
Ha a szülők elválnak, a gyerekek jobb, ha az anyjával marad.	4,18***	3,62***	3,97	3,51	3,79	3,03	4,41***	3,64***

*** $p < 0,001$; ** $p < 0,005$; * $p < 0,05$

8. táblázat: A nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök régióként és nemeként (átlagok, ahol 1 – egyáltalán nem ért egyet, 5 – teljes mértékben egyetért); saját számítások az NPKI 2018-as adatfelvétele alapján

A fentiek alapján a további elemzéshez indokoltnak láttam a nemi szerepekkel kapcsolatos vélekedéseket faktorelemzéssel csoportosítani, abból a megfontolásból, hogy az adat-redukció által egy letisztultabb képet kapjak a nemi szerepek struktúrájáról, és ezeket a faktorokat az elemzés következő részében beépítem a munkaerőpiaci részvételi esélyeket magyarázó regressziós modellbe. Nézzük meg, hogy konkrétan milyen értelmezési lehetőségeket kínál a faktorstruktúra (lásd 9. táblázat) abban az esetben, ha a már fent ismertetett állítások köre két fő dimenzióra⁷² szűkül. Az első faktor két állítást tartalmaz, amelyek a férfiak vezetői szerepének és az anyagiak feletti privilégiumainak dominanciáját testesíti meg. A második faktor részben a gyermekcentrikusság köré épül, de mintegy „hozzácsapódik” a háztartási munka értékelésének problémája is. Úgy tűnik, a gyermeknevelés és a háztartási munka nem válik külön dimenziókra az egyének koncepcióiban, a nemi szerepekről alkotott elképzelés ezen a ponton kevésbé mutat letisztult képet.

Az eredmények alapján ez a véleményesített, ha nem is minden esetben egységes, leginkább a „tradicionális” és „patriarchális” családfelfogással fémjelezhető. Egy korábbi erdélyi kutatás eredményeire visszautalva azt mondhatjuk, hogy jól láthatóan sem a nők, sem pedig a férfiak egy jelentős részének nézőpontjából a nemi egyenlőség nem kívánatos, sem a magán, sem pedig a nyilvános szférában. A jelenség kelet-európai és magyarországi okairól részletesen írt Blaskó Zsuzsa⁷³ a kétezres évek derekán, erdélyi vonatkozásban pedig Geambaşu Réka, több tanulmányban.⁷⁴ Eme okokat röviden összefoglalva elmondható, hogy a nemi szerepek hagyományos értelemben – családfenntartó férfi és a háztartást és családi igényeket kielégítő nő – vett rögzülése több tényező együttes hatásának köszönhető. Beleértendő ebbe a történelmi tapasztalat, a szocialista múlt és egyik felől a vele járó „fentről előírt” és több szempontból sikertelen egyenjogúsítás, másfelől a sikeresen aluról szervezkedő női mozgalmak és minták hiánya, amelyekkel azonosulni lehetett volna a rendszerváltás utáni időszakban, de ide sorolható a tradicionális értékrendet közvetítő egyházak térségbeli domináns szerepe is.

72 A faktorelemzés első körben kiterjedt a nemi szerepekkel kapcsolatos vélekedést mérő skála összes itemére, melyek közül 9-et a 7. táblázat is tartalmaz. A legjobb illeszkedésű modell azonban csak a 9. táblázatban feltüntetett öt változó megőrzésével, két faktor elkülönítésével tudott dolgozni. A faktorstruktúra az összvariancia 48,26%-át őrizte meg, ebből az első faktor 24,0 a második faktor 24,26%-ot magyaráz. A faktoranalízis Maximum likelihood módszerrel és Varimax rotálással készült. A KMO = 0,571, a Khí-négyzet teszt értéke 1509,840 és szignifikáns. A modell illeszkedésének paraméterei a Goodness-of-fit Test alapján: Chi-négyzet=12,009, Sig.0,001.

73 Blaskó Zsuzsa: *Nők és férfiak – keresőmunka, házimunka. A „család” tematikájú ISSP 2002-es adatfelvétel elemzése*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet: Budapest, 2006.

74 Lásd Geambaşu Réka: Erdélyi magyar feminizmus: érdeklődés hiányában elmarad? In: Veres Valér – Papp Z. Attila (szerk.): *Szociológiai mintázatok. Erdélyi magyarok a Kárpát Panel vizsgálatai alapján*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet: Kolozsvár, 2012.; továbbá, Geambaşu Réka: Patriarchátus a háztartás falain belül és kívül. Nemi egyenlőtlenségek az erdélyi munkaerőpiacon. *Erdélyi Társadalom*, 2008. 6. (1–2.) 117–146.

	Itemek	Faktorsúlyok 1.	Faktorsúlyok 2.
Férfidominancia	Nem tesz jót a kapcsolatnak, ha a nő többet keres, mint a férfi.	0,999	–
	Általában a férfiak jobb vezetők, mint a nők.	0,380	–
Gyermekcentrizmus	A gyermekek megsínylik, ha az apjuk túl sokat foglalkozik a munkájával.	–	0,875
	Hároméves kor előtt a gyerekek megsínylik, ha az anyjuk eljár dolgozni.	–	0,605
	A háztartási munka ugyanannyit ér, mint a fizetett munka.	–	0,260

9. táblázat: A nemi szerepekkel kapcsolatos vélekedések, faktoranalízis; saját számítás az NPKI 2018-as adatfelvétele alapján

Az aktív munkaerőpiaci részvétel meghatározói a Kárpát-medencei magyarok körében

A tanulmány utolsó részében arra a kérdésre igyekszem választ adni, hogy szociodemográfiai értelemben mely tényezők milyen mértékben magyarázzák a munkaerőpiaci aktivitást. E kérdés megválaszolását logisztikus regressziós modelleken keresztül mutatom be, ahol a függő változó⁷⁵ minden esetben az aktív munkapiaci részvétel. A magyarázó modellek rendszerint több lépcsőben készültek, első lépésben a klasszikus társadalmi háttérváltozók (nem, családi állapot, iskolázottság, lakóhely, életkor), egy következő lépésben pedig az ún. „puha” magyarázó változók (értékrend, nemi szerepfelfogás) hatása került tesztelésre, legvégül pedig a fizetetlen munkával töltött idő (háztartási munkára, gyerekekre fordított idő) fizetett munkára gyakorolt befolyását ragadja meg a modell.

Mindhárom modellből egyértelműen látszik, hogy legnagyobb és mindvégig nagyon erős mértékben két elemi szociodemográfiai változótól függ a fizetett munka esélye, nevezetesen az iskolázottságtól és a nemtől. Nézzük most meg, hogy konkrétan melyek a modellezés legfontosabb hozadéakai az esélyhányadosok szintjén. Az első modellben a *nem*

⁷⁵ A változó csak azokat az eseteket tartalmazza, amelyekben a kérdezett valamilyen formában dolgozott (teljes vagy részmunkaidőben).

mellett álló 4,94-os Exp. β érték azt jelzi, hogy ha a családi állapotot, az iskolázottságot, a lakóhely településtípusát, a gyermekek számát, az életkort, továbbá az értékbeállítódást kontroll alatt tarjuk, akkor a férfiak között 4,94-szor akkora valószínűséggel találunk olyat, aki dolgozik, mint a nők között.⁷⁶ Vagyis, a férfiaknak csaknem 5-ször nagyobb eséllyel van munkája, mint a nőknek, ha az összes többi független változó mentén azonos pozícióban vannak. A továbbiakban láthatjuk, hogy a családi állapotnak nincs szignifikáns hatása a munkaerőpiaci részvételre, ugyanakkor az esélyhányadosok értéke alapján a házások között kisebb lenne erre az esély, mint az egyedülállók között. A modellben messze kiemelkedik az iskolázottság szerepe: az iskolázottsági szintek növekedésével jelentősen nő a munkaerőpiaci részvétel esélye. Az esélyek növekedésének mértéke nagyon markánsan az alapfokú iskolázottsággal (általában „8 általánossal”) rendelkezők és az érettségizettek között nyilvánul meg, ugyanakkor a legkevésbé képzett csoport, valamint az érettségivel nem rendelkező szakiskolások között is megmutatkozik, mint ahogy ezt a tanulmány első felében láthattuk a munkapiaci részvételnek az iskolázottsági szintekkel való összefüggéseit bemutató görbéin. Ezt a szoros és robosztus kapcsolatot ezúttal a többváltozós magyarázó modell szintén visszaigazolta. A lakóhely településtípusa egy további fontos összetevője a munkahellyel való rendelkezésnek, ez a változó mindhárom modellben hasonló mértékű, erős szignifikáns hatásról tanúskodik és rávilágít, hogy a falun élőknek kisebb eséllyel van munkájuk, mint azoknak, akik városban élnek.⁷⁷ A várakozással ellentétben a gyermekszámra nincs szignifikáns hatása a munkaerőpiaci részvételi esélyekre, viszont hipotetikusán az körvonalazódik, hogy a várt hatás érvényessége esetén, az esélyhányados alapján (Exp. β 0,84) a több gyermekkel rendelkezők kisebb eséllyel jelennének meg az állással rendelkezők között, mint azok, akiknek kevesebb gyermekük van. Láthattuk korábban, hogy a gyermekvállalási életszakaszban lévő nőket leszámítva, az életkor előrehaladását végig követi a foglalkoztatottsági ráták (hozzávetőleges) fordított U görbéje, s kicsit sem meglepő, hogy mindez a regressziós modellben úgyszintén visszatükröződik. Az első modell egyik érdemi hozadéka ugyanakkor az utolsó három, ún. „puha” független változókat mutatnak rá, egész pontosan az értékpreferenciákat mérő változókról van itt szó. Ezeknek egy része az előző alfejezetből már ismerős, nemi szerepekkel kapcsolatos faktoranalízisből származó változószett, a másik része pedig az értékbeállítódás individualista – közösségi/tradicionális tengely mentén történő értelmezése, melyeknek faktorszórjai ezúttal független változókként lettek bevonva a regressziós elemzésbe. Hipotézisemmel ellentétben, a nemiszerep-felfogást leképező, erőteljes patriarchális vélekedést tömörítő faktornak nem mutatható ki szignifikáns hatása az aktív munkaerőpiaci részvételre; ugyanakkor ez esetben is továbbviszem a feltételezett gondolatmenetet abba az irányba, hogy amennyiben ez a hatás

76 Az értelmezés azért történik így, mert a nemi változón a nőket 0-ás, a férfiakat 1-es kódérték jelöli.

77 Az értelmezés logikája, hogy a településtípus kategóriái ez esetben nem 0 és 1 kódértéket kaptak, hanem a város 1-es, a falu 2-es kóddal lett jelölve.

érvényesnek, azaz szignifikánsnak bizonyulna, a patriarchátust támogatók⁷⁸ kisebb eséllyel dolgoznának valamilyen formában. Az első modell 10. táblázatban bemutatott változata már tartalmazza azt a verziót, amelyben az értékeállítódás tradicionális – individualista megközelítése szintén szerepel a magyarázó változók sorában.⁷⁹ Látható, hogy az individualista értékkészlettel azonosulók szignifikánsan nagyobb eséllyel (a β esélyhányados értéke 1,34) dolgoznak, s e hatás nagysága nem változik jelentősen a II. és a III. modellben sem, ellenben az erőssége csökkenni fog a további magyarázó változók bevonásának következményeképpen.

Az első modell összességében megmutatta, hogy egyrészt mennyire jelentős a nemi és iskolázottsági meghatározottság a munkapiaci jelenlét szempontjából, másrészt arra is rávilágított, hogy a társadalmi adottságok mellett az egyéni értékek – amelyek természetesen nem függetleníthetők a társadalmi környezettől – szintén erőteljes befolyást gyakorolnak a foglalkoztatottság esélyére nézve.

A II. és III. modell ismertetésekor elsősorban az újonnan bevitt független változók hatására térek ki, továbbá jelzem, hogy ezek milyen mértékben módosították a többi változó esélyhányadosainak értékét, illetve erősségét. A II. modell annyiban különbözik az előzőtől, hogy ebben dummy változóként szerepelnek az egyes régiók, mely által a térségek sajátosságaiból fakadó hatásokat próbáltam megragadni. A régiók bevonásával minimálisan növekedett a II. modell illeszkedése (lásd 10. táblázat, Nagelkerke R^2), az „országhatások” viszont nem szignifikánsak. A régiók kontrolláló hatása következtében némi növekedés látható a *nem* változó esélyhányadosának értékében (4,942-ről 5,033-re), az iskolázottság befolyásoló szerepe továbbra is központi marad az aktív munkaerőpiaci részvételre nézve. Változás ebben a tekintetben, hogy az alapfokú végzettséghez hasonlítva a magasabb iskolázottsági szintek hatása enyhén csökkent az I. modellben tapasztaltakhoz képest, de azt is hozzá kell tenni, hogy nagyságrendileg az iskolázottsági szintek hatásában nincs érdemi változás.

A III. modell újszerűsége az I. és II. modellhez viszonyítva, hogy teszteli a háztartási munkára és a gyerekevelésre fordított időmennyiség hatását a munkaerőpiaci részvételre; kialakítása két lépcsőben, az új független változók⁸⁰ külön-külön beemelésével történt. A kezdeti konstrukcióhoz képest 0,257-ről 0,333-ra javult a modellilleszkedést jelölő

78 Azok, akik jellemzően egyetértenek azzal, hogy általában véve a férfiak a nőknél alkalmasabbak a vezetői szerepre, illetve, hogy a kapcsolatok szempontjából nem előnyös, ha a nő többet keres, mint a férfi.

79 A patriarchális nézeteket kifejező független változó hatása az értékrendi beállítódást mérő változók bevonása előtt sem volt szignifikáns.

80 A háztartási és gyerekevelési munkára fordított idő folytonos változóként szerepel a modellben, a kérdés pedig úgy tevődött fel, hogy a lekérdezést megelőző héten hány órát töltött a kérdezett a megnevezett tevékenységekkel.

Nagelkerke R^{281} értéke, tehát összességében egy robusztusabb magyarázó modellt sikerült létrehozni. Mindjárt az elején szembeötlő, hogy a *nem* változóhoz tartozó esélyhányados a II. modellhez képest a felére csökkent, de még így is – az iskolázottság után – a második legnagyobb parciális hatást kifejtő magyarázó tényezője a munkapiaci jelenlétnek a maga 2,44-es exponenciális β értékével. Magyarán, a férfiaknak ennyivel nagyobb az esélyük arra, hogy dolgozzanak, mint a nőknek, ha az összes többi független változó esetében változatlan a pozíciójuk, azaz egyforma végzettségűek, korúak stb.⁸² Az iskolázottsági szintek hatása tovább növekedett az érettségivel, de még inkább a diplomával rendelkezők esetében, vagyis az általános iskolát végzettekhez képest ők nagyobb eséllyel dolgoznak akkor is, ha a fizetetlen munkán kívüli tevékenységeikre szánt idejük azonos. A településtípus, továbbá az életkor magyarázó ereje minimálisan módosult, hatásuk gyengült, de továbbra is szignifikáns, akárcsak az individualista értékrendet kifejező változóé. Legvégül pedig nézzük meg, hogy a fizetetlen munkák, ezek közül a háztartási munka és a gyerekgondozás miként befolyásolja a fizetett munka esélyeit. Az 1 alatti esélyhányadosok azt mutatják, hogy mindkét változó iránya negatív, vagyis ahogy növekszik ezen változók értéke, úgy csökken a fizetett állásban való jelenlét esélye. Más szóval, minél több órát dolgozik valaki a háztartásban, és minél több időt tölt a gyerekneveléssel, annál kisebb az esélye annak, hogy fizetett állásban dolgozik. A modellezés tehát visszaigazolta azt a tapasztalati ténytet, hogy a fizetett munka és a „láthatatlan munka” összeegyeztetése mennyire problémás, kiváltképpen a nők, az alacsonyan iskolázottak és a falun élők számára. A jelenség ugyanakkor nem köthető lokációhoz, ebben az értelemben univerzális problémáról van szó, amely érvényes az összes vizsgált külhoni magyar nagyrégióra. Az alábbi táblázat a fenti modellezésről ad áttekintést, beleértve a független változókhoz tartozó esélyhányadosokat (Exp. β), illetve a *-gal jelölt szignifikáns hatások erősségét.⁸³

81 Ez a mutató a lehető legjobb illeszkedés esetén 1-es értéket vesz fel. Székelyi Mária – Barna Ildikó: Túlélőkészlet az SPSS-hez. Többváltozós elemzési technikákról társadalomkutatók számára. Typotex: Budapest, 2015. Itt: 391.

82 A többváltozós magyarázó modell ellenőrzéseképpen külön regressziók készültek a nők és a férfiak alcsoportjain (lásd melléklet). A nemek szerinti modellekben az alapmodellből ismert magyarázó változók hatását teszteltük, lépcsőzetes beléptetés mellett. Összességében ezek hatása, iránya több ponton hasonlóságot mutat; mindkét nem esetében az iskolázottság fejt ki a legerőteljesebb hatást a foglalkoztatottságra, továbbá a nőknél végig a felsőfokú végzettség számít a legrobusztusabb magyarázó tényezőnek a munkapiaci aktivitásban. Figyelemre méltó, hogy a háztartási munkára fordított idő kontroll hatása a falu-város különbség eltűnését eredményezi a férfiaknál, a nőknél viszont e különbség megmarad. A női modellben az életkornak pozitív szignifikáns hatása van, azaz náluk az életkor előrehaladtával nő a foglalkoztatottságuk esélye. A gyermek jelenléte/hiánya csak a nők esetében jelenik meg szignifikáns befolyásoló tényezőként: a gyermekteleneknek nagyobb eséllyel van valamilyen fizetett állásuk. A modellek eredményei arra utalnak, hogy a háztartási/ház körüli munkával töltött idő növekedésével viszont csökken a fizetett munkában való részvételi esély mind a nők, mind a férfiak csoportjában.

83 *** $p < 0,001$; ** $p < 0,005$; * $p < 0,05$

Független változók	EXP β		
	I modell	II modell	III modell
Nem (0 – nő, 1 – férfi)	4,942***	5,033***	2,443***
Családi állapot:			
nőtlen/hajadon (referenciakategória) ⁸⁴	-	-	-
házas	0,989	1,056	0,830
elvált	1,513	1,578	0,811
özvegy	1,015	1,122	0,694
Iskolázottság:			
alapfokú (referenciakategória)	-	-	-
szakiskola	3,155***	2,707***	2,945***
középfokú (érettségizett)	6,272***	6,603***	6,715***
felsőfokú	6,420***	6,311***	7,825***
Településtípus (1 – város, 2 – falu)	0,505***	0,502***	0,488**
Gyermekszám	0,844	0,846	0,852
Életkor	1,072***	1,072***	1,038*
Nemi szerep (faktor 2) ⁸⁵	0,886	0,882	0,837
Értéktrend: közösségi – tradicionális (faktor)	1,040	1,031	1,206
Értéktrend: individualista (faktor)	1,343***	1,376**	1,290*
Régió			
Kárpátalja (referencia kategória)	-	-	-
Erdély	-	0,749	0,600
Felvidék	-	1,437	0,947
Vajdaság	-	1,351	1,279
Háztartási munkával töltött idő	-	-	0,803***
Gyermekneveléssel töltött idő	-	-	0,908***
Konstans	0,135***	0,143***	3,500
Nagelkerke R ²	0,257	0,267	0,333

10. táblázat: Az aktív munkaerőpiaci részvételt meghatározó tényezők a Kárpát-medencei magyar közösségben; Logisztikus regresszió, saját számítások az NPKI 2018-as adatfelvétele alapján

84 A referenciakategória kategoriális független változók esetében az a viszonyítási pont, amelyhez képest az egyes dummy változókhoz tartozó esélyhányadosokat meghatározzuk.

85 Az előző alfejezetben ismertetett, nemi szerepekre vonatkozó faktoranalízis alapján meghatározott változó.

Összefoglalás

A tanulmány a Magyarországgal határos kisebbségi magyar közösségek munkaerőpiaci helyzetének jellegzetességét írta le, figyelembe véve a tágabb, kelet-közép-európai régió viszonyait. Az elemzésben újdonságot jelentett, hogy a makroszintű, országos adatok mellett négy magyarlakta térség, Erdély, Felvidék, Kárpátalja és Vajdaság helyzetét hasonlítottam össze. Az elemzés fókuszát a nők és férfiak, illetve a kisgyermekes anyák foglalkoztatásában, munka-idejében tapasztalható különbségek képezték. E mellett az elemzés kiterjedt a nemi szerepfelfogásokkal kapcsolatos elképzelésekre, és arra a kérdésre is kereste a választ, hogy a nemi szerepekről alkotott elképzelések, más szociodemográfiai változók mellett, miképpen hatnak a fizetett munkában való részvétel esélyeire.

Az európai trendekkel egybehangzóan elmondható, hogy a kelet-közép-európai országok régiói között jelentős különbségek vannak a nők, de kiváltképpen a kisgyermekes anyák foglalkoztatási arányaiban. Mindebből arra lehet következtetni, hogy ezekben az országokban, legfőképpen Magyarországon és Szlovákiában, a gyermeket vállaló nők nem térnek vissza a munkaerőpiacra, amíg a gyermekeiket gondozzák. Az elemzés arra is rámutatott, hogy a női és az anyai foglalkoztatásnak nincs egy egységesnek mondható, posztoszocialista országokra jellemző mintája, ugyanakkor az európai integráció markáns választóvonal a női foglalkoztatásban, viszont nem a kisgyermekes anyák foglalkoztatásában, amelyben sokkal inkább a jóléti államok családpolitikai víziója az egyik alapvető tényező.

Kétségtelen tehát, hogy az egyes jóléti államok „policy logikája” meghatározza az anyák foglalkoztatását, és szélesebb társadalmi következményekkel jár a nők gazdasági és társadalmi autonómiájára nézve. A tanulmány kerete és fókusza jelen esetben azt tette lehetővé, hogy egy általános bekezdés erejéig térjek ki a család és a munka összeegyeztetésével összefüggésben a szülési, a gyermekgondozási és az apaszabadság időtartamára a vizsgált országok vonatkozásában, amit elsősorban az áttekinthetőség és a komparativitás miatt tartottam fontos szempontnak. E téma önálló vizsgálata ugyanakkor egy külön elemzést is megérne. Az mindenesetre egyértelműen megmutatkozott, hogy az anyák hosszabb idejű otthonmaradását támogató rendszerekben, ahol az atipikus munkaformáknak nincsen elterjedt gyakorlata, a kisgyermekkorú ellátást biztosító intézmények alacsony arányban érhetőek el, vagy nincs irántuk „bizalom”, a gyermekes nők foglalkoztatása alacsonyabb, a női foglalkoztatottsági görbe „behorpadásai” tartósabbak a gyermekvállalási korban lévő nők esetében.

A tanulmány a strukturális feltételek mellett az úgynevezett „puha változók” hatását is figyelembe vette a foglalkoztatást meghatározó tényezők sorában, nevezetesen a nők és férfiak nemi szerepfelfogásaival kapcsolatos beállítódását. Az eredmények azt igazolták,

hogyan a Magyarországgal szomszédos országokban élő magyar közösségekre erőteljes tradicionális szerepfelfogás, és ezzel összhangban hagyományos nemi munkamegosztás jellemző, különösen a háztartási és a gyermeknevelési teendőket illetően, ami visszahat a nők fizetett állásban való részvételére és fizetetlen munkával eltöltött idejére. A regressziós elemzés rávilágított arra, hogy miközben az elvárások szintjén nagyon erőteljesen megjelenik a gyermekcentrizmus, hogy ti. az élet csak gyermekkel lehet teljes, a nőkkel, és a több gyermekesekkel szemben vélhetően létezik egy „látens” diszkrimináció, amely csökkenti a fizetett munkában való részvétel, magyarán a gazdasági függetlenség létrejöttének esélyeit. Az elemzés szempontjából a többváltozós modellek egyik legfontosabb következtetése tehát az, hogy a nők és férfiak közötti foglalkoztatási esélykülönbségek akkor is fennmaradnak, ha a nemeken kívül a többi tényező hatását kontroll alatt tartjuk.

Melléklet

		2008	2010	2019
1.	Izland	83,8	78,3	84,4
2.	Svájc	80,8	78,9	82,4
3.	Norvégia	78,6	76,2	77,2
4.	Dánia	77,5	72,8	76,3
5.	Hollandia	76,2	75,3	80,0
6.	Svédország	76,1	74,3	80,5
7.	Egyesült Királyság	72,3	70,2	75,8
8.	Ausztria	72,0	71,8	74,9
9.	Németország	71,7	72,5	78,3
10.	Finnország	71,4	68,5	73,7
11.	Ciprus	70,5	68,6	70,5
12.	Írország	69,8	61,3	69,9
13.	Észtország	69,4	61,5	75,3
14.	Szlovénia	68,5	66,2	72,3
15.	Lettország	67,8	58,3	72,3
16.	Portugália	67,6	65,1	70,0
17.	Csehország	66,5	65,0	75,0
18.	Euró-zóna	66,1	64,5	68,7
19.	EU28	65,9	64,4	69,9
20.	Franciaország	65,6	64,9	66,7
21.	Spanyolország	64,3	59,1	63,7
22.	Luxemburg	64,3	65,4	68,6
23.	Litvánia	64,2	57,4	73,0
24.	Bulgária	64,0	59,8	70,1
25.	Belgium	63,6	63,5	67,0
26.	Szlovákia	62,3	58,8	68,4
27.	Görögország	60,9	58,7	56,7
28.	Horvátország	60,4	57,8	62,3
29.	Lengyelország	59,3	59,0	68,2
30.	Románia	59,0	60,2	65,8
31.	Olaszország	58,2	56,5	58,8
32.	Magyarország	56,3	54,9	70,1
33.	Málta	55,3	56,0	72,4
34.	Montenegró	n.a.	n.a.	55,5
35.	Észak-Macedónia	n.a.	n.a.	54,9
36.	Szerbia	n.a.	47,3	60,7
37.	Törökország	n.a.	n.a.	50,5

*A 15–64 éves népesség foglalkoztatottsági rátái (%) Európában, 2008, 2010 és 2019-ben
az Eurostat adatai alapján*

Független változók	Nők						Férfiak					
	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6
	Exp. β	Exp. β	Exp. β	Exp. β	Exp. β	Exp. β	Exp. β	Exp. β	Exp. β	Exp. β	Exp. β	Exp. β
Családi állapot: nőtlen/hajadon (ref.kat.)	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
házas	1,194	0,949	1,009	0,815	0,819	0,769	1,987	2,868	1,689	1,673	1,532	1,973
elvált	6,676*	5,141	6,348	4,533	3,823	*	1,658	1,829	2,783	2,860	3,292	4,154
özvegy	0,861	0,980	0,301	0,256	0,242	0,194	*	*	*	*	*	*
Iskolázottság: alapfokú (ref.kat.)	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
szakiskola	4,110	3,416**	6,220***	4,896**	4,585**	5,804**	2,465*	4,719*	11,133*	12,670*	14,834**	15,324**
középfokú (érettségizett)	7,032	8,632***	8,836**	12,032**	9,404***	10,147***	2,138*	9,007**	12,004*	14,411*	10,558**	11,768*
felsőfokú	16,315	11,523***	21,109***	16,345***	12,255***	13,045***	3,221**	5,639*	7,675*	9,966**	16,464**	16,391**
Településtípus (1 – város, 2 – falu)	0,600*	0,424**	0,618*	0,431**	0,513*	0,388*	0,735	0,421	0,206*	0,211*	0,337	0,266
Vá-e gyermeke (1 – igen, 2 – nem)	2,307*	–	0,465	–	–	–	1,187	–	–	–	–	–
Gyermekszám	–	0,828	–	0,840	0,813	0,818	–	0,682*	0,731	0,717	0,675	0,715
Életkor	1,107**	1,082***	1,132***	1,051***	1,106***	1,064*	1,072***	0,988	0,943	0,950	0,973	0,958
Férfidominancia (faktor)	–	–	1,094	1,051	1,115	1,118	–	–	0,630	0,660	0,720	0,782
Értéktrend: közösségi – tradicionális (faktor)	–	–	0,925	0,788	0,877	1,076	–	–	1,058	0,908	0,824	0,876
Értéktrend: individualista (faktor)	–	–	1,244	1,445*	1,291	1,113	–	–	–	1,464	1,619	1,429
Háztartási munkával töltött idő	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Gyermekneveléssel töltött idő	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Konstans	0,011***	0,063***	0,012***	0,031***	0,058*	0,458	0,144*	4,790	59,157*	41,615*	44,226*	102,182
Nagelkerke R ²	0,311	0,315	0,337	0,344	0,344	0,364	0,182	0,266	0,306	0,316	0,426	0,454

Az aktív munkaerőpiaci részvételt meghatározó tényezők logisztikus regressziós modellje nemek szerint; saját számítások az NPKI 2018-as adatfelvétele alapján

**Az alacsony esetszám miatt ezen kategóriák szerepeltetése nem volt lehetséges a nemek szerint bontott modellekben*